

**Міністерство освіти та науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Кваліфікаційна робота

**«УКРАЇНЦІ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ
ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ»**

Спеціальність 014 Середня освіта (Історія)

Освітня програма «Середня освіта (Історія)»

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Свідер Юлії Степанівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

доктор історичних наук, професор

Старка Володимир Васильович

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат історичних наук, доцент

Прийдун Степан Васильович

Тернопіль 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ КРАЇН- УЧАСНИЦЬ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН.....	7
1.1. Історіографія участі українців у світових війнах ХХ століття.....	7
1.2. Характеристика джерельної бази дослідження.....	10
1.3. Методологія та понятійний апарат аналізу військових формувань.....	15
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2.УКРАЇНЦІ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	20
2.1. Організаційні засади та мобілізаційні моделі: від імперських армій до національних підрозділів.....	20
2.2. Військово-політична діяльність українських формувань (Легіон УСС та УПА)	24
2.3. Проблема «братовбивчих» протистоянь та стратегії виживання українських комбатантів	28
Висновки до другого розділу	32
РОЗДІЛ 3.ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЄННОГО ДОСВІДУ.....	33
3.1. Еволюція мотивації та ідеологічних орієнтирів українських вояків (1914– 1945 рр.).....	33
3.2. Роль фронтового досвіду у формуванні ідеї української державної незалежності	36
3.3. Значення військових традицій світових воєн для сучасної воєнної ідеології України	39
Висновки до третього розділу	42
РОЗДІЛ 4.МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	45
4.1. Аналіз навчальних програм та підручників з історії України щодо висвітлення діяльності українських військових формувань	45
4.2. Розробка серії уроків щодо участі українських військових формувань у Першій та Другій світових війнах	48
Висновки до четвертого розділу.....	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному українському державотворенні особливого значення набуває переосмислення мілітарної історії XX століття як фундаменту національної ідентичності. Перша та Друга світові війни стали для українського народу періодами глобальних випробувань, у яких воєнний досвід виступав не лише фактором трагедії, а й потужним каталізатором політичної суб'єктності. Порівняльний аналіз участі українців у збройних формуваннях обох воєн дозволяє простежити еволюцію від об'єкта імперської мобілізації до свідомого творця власних збройних сил.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти сучасної України звернення до досвіду Легіону УСС та УПА є стратегічно важливим для зміцнення бойового духу та воєнної ідеології. Вивчення тяглості військових традицій, методів спротиву та стратегій виживання в умовах тоталітарних режимів надає необхідні ціннісні орієнтири для сучасного суспільства. Дослідження мілітарного досвіду минулого допомагає глибше зрозуміти природу української незламності та її історичні витоки.

Проблема участі українців у військових формуваннях різних країн потребує порівняльного аналізу для виокремлення специфіки національного мілітарного чину. Такий підхід дозволяє відійти від фрагментарного викладу історії та сформувати цілісну картину боротьби за державність у першій половині XX століття. Актуальність дослідження підкріплюється також необхідністю очищення історичної пам'яті від застарілих міфів та стереотипів, що тривалий час насаджувалися ворожою пропагандою.

Методичний аспект теми є критично важливим для сучасної вищої та середньої школи, оскільки саме на уроках історії закладаються основи громадянської компетентності. Розробка нових підходів до викладання військової історії дозволяє зробити навчальний процес більш інтерактивним та адаптованим до викликів часу. Таким чином, тема дослідження поєднує в собі

глибокий науковий аналіз історичних процесів із практичною значущістю для сучасної освіти та національної безпеки.

Вивчення цієї теми є необхідним для розуміння генезису української армії, формування патріотичних цінностей у молоді та зміцнення ідеологічного фундаменту державної незалежності.

Мета дослідження полягає у проведенні порівняльного історичного аналізу участі українців у збройних формуваннях країн-учасниць Першої та Другої світових воєн, а також у розкритті державотворчого потенціалу цього досвіду для сучасної воєнної ідеології та шкільної історичної освіти.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати теоретико-методологічні засади, історіографію та джерельну базу вивчення участі українців у світових війнах XX століття.
- Провести порівняльний аналіз організаційних моделей, мобілізаційних стратегій та військово-політичної діяльності українських формувань (УСС та УПА).
- Дослідити трансформацію національної свідомості комбатантів та визначити значення мілітарних традицій минулого для сучасної воєнної ідеології України.
- Здійснити аналіз методичного висвітлення теми у шкільному курсі історії та розробити серію авторських уроків для 10–11 класів.

Об’єкт дослідження: діяльність українців у складі регулярних армій та національних військових формувань у період Першої (1914–1918 рр.) та Другої (1939–1945 рр.) світових воєн.

Предмет дослідження: порівняльні характеристики мобілізації, ідеологічної трансформації, бойового досвіду та методики вивчення мілітарного чину українців у системі шкільної освіти.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. *Історико-порівняльний метод* став ключовим для зіставлення досвіду УСС та УПА, виявлення спільних рис та відмінностей у їхній стратегії. *Історико-системний метод* дозволив розглянути

військові формування як частину загальної структури національно-визвольного руху. *Метод контент-аналізу* застосовано при вивченні підручників та навчальних програм. *Антропологічний підхід* дозволив дослідити «людину на війні», її мотивацію та стратегії виживання. Також використано *метод герменевтики* для тлумачення змісту військових присяг та ідеологічних маніфестів.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1914 року (початок Першої світової війни та створення Легіону УСС) до 1945 року (завершення Другої світової війни та перехід УПА до тривалого підпільного спротиву), з урахуванням сучасних методичних розробок (станом на 2026 рік).

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження. У роботі вперше проведено комплексний порівняльний аналіз трансформації воєнного досвіду від УСС до УПА в контексті формування сучасної української ідентичності. Поглиблено розуміння ролі «фронтового покоління» як творця державної незалежності. Теоретично обґрунтовано зв'язок між мілітарними традиціями ХХ століття та актуальною воєнною ідеологією України.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання матеріалів дослідження для вдосконалення навчального процесу в закладах загальної середньої освіти. Розроблені авторські уроки можуть бути впроваджені в практику роботи вчителів історії. Результати роботи можуть бути використані при підготовці лекційних курсів, спецсемініарів та написанні навчальних посібників з історії України та методики її викладання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи були представлені на III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених». 5 травня 2026р. м. Тернопіль; X Всеукраїнській студентській конференції «Розвиток сучасної науки: актуальні питання теорії і практики». 22 травня 2026 р. м. Тернопіль (онлайн участь).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (73 найменування на 8 сторінках), 2 додатків (на 4 сторінках). Робота містить 3 таблиці. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, із них – 56 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН.

1.1. Історіографія участі українців у світових війнах XX століття.

Вивчення участі українців у глобальних воєнних конфліктах XX століття є одним із найбільш динамічних напрямів сучасної вітчизняної історичної науки. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю переосмислення національного воєнного досвіду поза межами радянських ідеологічних парадигм та імперських наративів. Сучасна історіографія фокусується не лише на перебігу бойових дій, а й на трансформації суспільної свідомості, політичних стратегіях та проблемах історичної пам'яті.

Дослідження Першої світової війни у світовому контексті дозволяє глибше зрозуміти місце українського питання в геополітичних планах тодішніх імперій. Як зазначає О. Шморгун, цей конфлікт став тотальною війною, що радикально змінила соціально-економічний та політичний ландшафт Європи. Автор наголошує на важливості вивчення воєнних подій через призму загальноцивілізаційної кризи, яка спровокувала розпад старих порядків. У межах цього підходу участь українців розглядається як фактор, що прискорив національну самоідентифікацію народу [73, с. 34].

Аналіз наслідків великої війни для українських територій є ключовим для розуміння подальших державотворчих процесів. О. Ресент підкреслює, що Перша світова війна стала «каталізатором» української революції та вивела питання суверенітету на міжнародну арену. Науковець акцентує увагу на тому, що воєнний досвід українських формувань став фундаментом для створення регулярних збройних сил [54, с. 68]. Такий підхід дозволяє трактувати воєнні дії 1914–1918 років не як трагедію бездержавного народу, а як етап формування політичної нації.

Стан українського суспільства в умовах воєнного лихоліття потребує детального соціального аналізу. О. Реєнт зазначає, що війна спричинила глибокі трансформації у свідомості різних верств населення, від селянства до інтелігенції. Дослідник виокремлює проблеми мобілізації, біженства та зміни гендерних ролей у тилу як важливі чинники впливу на суспільну мораль. Вивчення цих аспектів допомагає відійти від виключно фронтової історії до історії «людини на війні» [55, с. 19].

Розвиток сучасної історіографії Першої світової війни характеризується розширенням тематичного спектра та методологічних інструментів. Л. Гуцало вказує на те, що після 1991 року відбувся справжній прорив у публікації раніше заборонених документів та свідчень. Автор аналізує внесок провідних наукових шкіл у розробку тематики легіону Українських січових стрільців та інших національних підрозділів [16, с. 122]. Важливим досягненням сучасної науки є відмова від однобічного висвітлення подій на користь багатогранного бачення ролі українців у різних арміях.

Теоретичне осмислення історіографічного доробку дозволяє виявити прогалини та перспективні напрями подальших розвідок. М. Зеркаль проводить ґрунтовний огляд наукової літератури, класифікуючи її за хронологічним та проблемно-тематичним принципами. Науковець звертає увагу на те, що тривалий час історія війни розглядалася крізь призму класової боротьби, що викривлювало реальну картину участі українців. Сучасний етап розвитку науки, на думку автора, потребує інтеграції українського досвіду в загальноєвропейський дискурс [19, с. 164].

Проблема збереження та трансформації історичної пам'яті про воєнні події є однією з найскладніших у сучасному гуманітарному просторі. О. Білобровець аналізує, як саме формувалися образи війни в пам'яті українського та польського народів. Дослідниця вказує на існування конфліктних точок у національних наративах, що стосуються територіальних претензій та військових звитяг. Вона наголошує, що культура пам'яті є інструментом

консолідації суспільства, але вимагає делікатного підходу до «важких» сторінок історії [4, с. 35].

Друга світова війна та діяльність національно-визвольних рухів займають центральне місце в дискусіях щодо ідеологічних орієнтирів. Г. Касьянов здійснив критичний аналіз ідеології Організації українських націоналістів, розглядаючи її в контексті тогочасних європейських рухів. Автор вивчає еволюцію поглядів лідерів ОУН від радикального націоналізму до більш демократичних принципів у воєнні роки [25, с. 39]. Це дослідження дає змогу зрозуміти мотивацію українських комбатантів, які воювали за незалежність на «два фронти».

Політика пам'яті щодо радянських репресій на західноукраїнських землях безпосередньо впливає на оцінку подій Другої світової війни. У колективній монографії за редакцією В. Ільницького зазначається, що репресивна машина СРСР була спрямована на знищення бази підтримки повстанського руху. Автори аналізують методи формування пам'яті про війну в радянський період як засіб легітимації влади [44, с. 215]. Сучасна державна політика, навпаки, спрямована на реабілітацію жертв та визнання боротьби ОУН-УПА складовою частиною загальноєвропейського опору.

Вивчення ідеологічного підґрунтя військових формувань дозволяє глибше охарактеризувати ментальний портрет вояка. Г. Касьянов зауважує, що ідеологія ОУН не була статичною, вона адаптувалася до складних умов світової війни. Науковець доводить, що програмні документи організації відображали прагнення до створення власної держави як єдиної гарантії безпеки нації [25, с. 37]. Саме ці ідеологічні установки визначали високий рівень жертвості та стійкості українських військових підрозділів.

Важливим аспектом історіографічного аналізу є вивчення міжнародного контексту воєнних дій на українських землях. О. Шморгун стверджує, що українське питання було «розмінною монетою» у великій грі тогочасних диктатур. Автор звертає увагу на те, що українці в обох війнах часто опинялися по різні боки фронту через відсутність власної державності [73, с. 22]. Це

спонукає сучасних дослідників до глибшого вивчення феномену «братовбивчої» війни як національної трагедії.

Отже, сучасна історіографія участі українців у світових війнах XX століття пройшла шлях від ідеологізованих радянських схем до об'єктивного наукового аналізу. Дослідження науковців дозволили переосмислити воєнний досвід нації як ключовий етап на шляху до здобуття державної незалежності. Такий значний масив теоретичних розробок створює надійне підґрунтя для подальшого аналізу джерельної бази та конкретних аспектів діяльності українських військових формувань.

1.2. Характеристика джерельної бази дослідження.

Джерельна база дослідження участі українців у збройних формуваннях XX століття відзначається багатогранністю та значним обсягом опублікованих матеріалів. Для досягнення об'єктивності аналізу було залучено комплекс джерел, який включає програмні документи політичних організацій, акти військового управління, періодичні видання воєнного часу, а також масив документів радянських репресивних органів. Таке розмаїття дозволяє реконструювати події світових воєн не лише через призму стратегічних рішень, а й через повсякденний досвід безпосередніх учасників комбатантських формувань.

Першочергове значення для розуміння мети та завдань українських військових підрозділів мають програмні документи національно-визвольного руху. Зокрема, Програма ОУН є засадничим джерелом, що визначало ідеологічний вектор боротьби за державну самостійність у роки Другої світової війни. У цьому документі зафіксовано перехід до активного збройного спротиву та принципи формування національної армії [52, с. 285]. Аналіз програми дозволяє простежити, як політичні цілі трансформувалися у конкретні військові завдання для підпільних та регулярних підрозділів.

Важливим масивом офіційних матеріалів є збірник «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів», що охоплює період з 1929 по 1955 роки. Це видання містить ключові рішення, які регулювали внутрішню дисципліну та стратегію поведінки українських вояків у межах різних [41, с. 112]. Документи збірки розкривають механізми адаптації військової структури до мінливих фронтових умов. Крім того, ці матеріали дають змогу оцінити рівень координації між політичним керівництвом та бойовими одиницями на місцях.

Діяльність Української повстанської армії детально відображена у капітальній праці П. Мірчука, де зібрано унікальні документи і матеріали за 1942–1952 роки. Автор наводить накази командування, звіти про бойові операції та інструкції щодо тактики ведення партизанської війни [36, с. 228]. Це джерело є незамінним для вивчення організаційної структури УПА та системи військових звань. Документальні свідчення, вміщені у праці, підтверджують високий рівень самоорганізації українських формувань навіть у критичні періоди протистояння.

Специфічним джерелом, що відображає ідеологічну підготовку вояків, є праці з пропагандивної діяльності. С. Кость та інші дослідники наводять ґрунтовні дані про пресу УПА та українського збройного підпілля як засіб формування національної свідомості [27, с. 224]. Нариси з історії військової преси демонструють, як через друковане слово відбувалася мобілізація людського ресурсу. Аналіз змісту підпільних часописів дозволяє зрозуміти, які саме цінності та традиції закладалися в основу воєнного виховання.

Пропаганда як невід’ємна складова військової діяльності висвітлена у розвідці В. Макара. Автор описує пропагандивну діяльність УПА як доповнення до загальної політичної стратегії ОУН, спрямованої на роз’яснення цілей боротьби [30, с. 667]. Це джерело дає змогу оцінити масштаби інформаційного впливу на особовий склад та цивільне населення. Кожен вояк розглядався не лише як бойова одиниця, а й як носій ідеї державної незалежності.

Важливий внесок у розкриття механізмів створення інформаційного простору повстанців зробила О. Стасюк. У її монографії проаналізовано видавничо-пропагандивну діяльність ОУН у 1941–1953 роках, що базувалася на розгалуженій мережі підпільних друкарень. Дослідниця наводить цифрові показники накладів та тематику видань, що допомагає оцінити технічні можливості формувань. Ці дані свідчать про те, що видавнича справа була автономним і добре налагодженим сектором військового будівництва [61, с. 184].

Ще одним аспектом вивчення джерел є аналіз контролю за поширенням інформації, що також висвітлює О. Стасюк. Науковиця досліджує систему функціонування видавничо-пропагандистських структур та механізми цензурування підпільних друків у 1944–1953 роках [63]. Ці матеріали дозволяють побачити внутрішню ієрархію та дисциплінарні вимоги до тих, хто займався ідеологічним забезпеченням армії. Контроль за якістю та змістом пропаганди був надзвичайно суворим, що свідчить про серйозність підходу до світоглядної підготовки бійців.

Окреме місце в системі джерел займає підпільна періодика, зокрема журнал «Чорний ліс», що був органом Станіславського тактичного відтинка УПА. Перша книга передруку цього журналу містить матеріали за 1947–1948 роки, які відображають бойовий дух та повсякдення повстанців [71]. Сторінки видання наповнені описами сутичок, некрологами загиблих побратимів та віршами, що писалися безпосередньо в лісах. Таке джерело є «живим» голосом воєнного покоління, який передає атмосферу безкомпромісної боротьби.

Пропаганда ОУН-УПА розглядається сучасними дослідниками як вагомий історичний факт, що потребує системного аналізу. Ю. Романишин стверджує, що інформаційна боротьба 40–50-х років XX століття була не менш важливою за збройні зіткнення. Автор аналізує вплив друкованого слова на консолідацію нації навколо ідеї збройного опору тоталітарним режимам [57, с. 223]. Це джерело допомагає усвідомити, що українські формування діяли у

надскладних умовах інформаційної ізоляції, яку вони успішно проривали власною активністю.

Важливим доповненням до офіційних звітів є джерела особистого походження, які розкривають технічні та побутові аспекти функціонування армії. Спогади П. Кекеша, який служив радистом УПА, містять унікальні відомості про систему зв'язку та координацію між підрозділами. Автор описує умови роботи в підпіллі, труднощі з постачанням обладнання та специфіку виконання бойових завдань у Карпатському регіоні [26]. Ці мемуари дозволяють досліднику поглянути на війну очима технічного фахівця, чия роль була критично важливою для виживання всього загону.

Для розуміння масштабів протидії українському руху з боку радянської влади фундаментальне значення мають документи карально-репресивної системи. І. Білас у своїй праці наводить величезний масив розсекречених матеріалів, що охоплюють період з 1917 по 1953 роки [3]. Документи свідчать про методи ліквідації національних формувань, структуру спеціальних груп НКВС та плани проведення масових депортацій. Використання цих джерел дозволяє зіставити повстанські звіти з донесеннями противника, що забезпечує високу достовірність дослідження.

Процеси радянзації та репресій у західних областях України детально задокументовані у монографії під редакцією В. Ільницького. У книзі, присвяченій історії та пам'яті про репресії 1939–1953 років, зібрано матеріали, що ілюструють механізми придушення національного опору. Автори оперують статистичними даними щодо кількості арештованих, убитих та висланих осіб, які мали зв'язок із військовими формуваннями [53]. Це джерело є базовим для реконструкції трагічних наслідків воєнного протистояння для цивільного населення регіону.

Регіональний аспект боротьби на Прикарпатті представлений у багатотомному виданні «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті». Зокрема, друга книга другого тому містить документи за 1945–1946 роки, що висвітлюють діяльність УПА у найбільш

напружений період [68]. Матеріали збірника включають протоколи допитів, бойові рапорти та описи облав, що проводилися радянськими спецслужбами. Завдяки цим документам можна відтворити локальну історію бойових одиниць, що діяли на теренах сучасної Івано-Франківщини.

Продовження документальної серії про Прикарпаття у третій книзі охоплює завершальний етап активної фази боротьби (1947–1957 рр.). У цьому томі зосереджені матеріали про перехід повстанців до глибокого підпілля та трансформацію військових структур у невеликі боївки [69]. Документи розкривають методи виживання вояків в умовах тотальної блокади та агентурного проникнення каральних органів. Дані матеріали є неоціненними для аналізу останніх років діяльності українських збройних формувань на західноукраїнських землях.

Специфічні дані щодо репресивної політики стосовно родин учасників визвольних змагань містяться у праці Л. Паньків. Дослідниця наводить архівні матеріали, що підтверджують використання принципу колективної відповідальності радянською владою на Станіславщині [42]. Ці джерела демонструють, як через тиск на родичів намагалися змусити вояків УПА скласти зброю або перейти на бік окупанта. Матеріали підкреслюють жорстокість воєнного конфлікту, який виходив далеко за межі суто фронтових зіткнень.

Додатковим джерелом для вивчення повсякденності та бойової активності є друга книга передруку журналу «Чорний ліс» (1948–1950 рр.). Це видання містить цінні описи стратегії виживання повстанців у зимовий період та звіти про пропагандистські рейди [72]. Матеріали журналу дозволяють простежити еволюцію настроїв бійців та їхню незмінну віру в успіх справи незалежності. Тексти некрологів та описів боїв слугують важливим джерелом для персоналізації історії українського війська.

На завершення огляду варто згадати матеріали, що стосуються правового та адміністративного аспекту репресій, зібрані І. Андрухівим. Автор аналізує діяльність каральних структур на Станіславщині як частину загальнодержавної

системи терору. Документи, наведені у праці, розкривають юридичне підґрунтя переслідувань українських вояків, яких радянський суд класифікував як «зрадників батьківщини» [1]. Ці матеріали завершують цілісну картину джерельної бази, демонструючи юридичний та політичний тиск, у якому діяли українські формування.

Отже, сформована нами джерельна база є достатньою для комплексного та об'єктивного дослідження обраної теми. Поєднання програмно-директивних документів ОУН і УПА зі спогадами безпосередніх учасників (П. Кекеш) та масивом радянських репресивних матеріалів (І. Білас, В. Ільницький) дозволяє здійснити перехресну перевірку фактів. Використання регіональних збірників документів та підпільної періодики («Чорний ліс») забезпечує глибоку деталізацію подій, що є необхідною умовою для проведення порівняльного історичного аналізу участі українців у світових війнах.

1.3. Методологія та понятійний апарат аналізу військових формувань.

Методологічна основа дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності та системності, що дозволяє розглянути українські військові формування як складний соціополітичний феномен. Застосування міждисциплінарного підходу сприяє інтеграції здобутків історії, педагогіки та політології для глибшого розуміння мотивації комбатантів. Понятійний апарат роботи охоплює терміни, пов'язані з військовою організацією, національною ідентичністю та громадянською свідомістю вояків. Такий підхід забезпечує цілісність аналізу участі українців у збройних конфліктах світового масштабу.

Важливим елементом методології є синергетичний підхід, який дозволяє досліджувати історичні події як результат взаємодії багатьох випадкових та закономірних чинників. Г. Турченко наголошує, що під кутом зору синергетики Перша світова війна та Українська революція постають як точки біфуркації, де вирішувалася доля нації. Автор стверджує, що самоорганізація військових

підрозділів була відповіддю на хаос, спричинений розпадом імперій. Саме такий підхід допомагає пояснити стрімку трансформацію військового досвіду в державотворчий потенціал [67, с. 58].

Критичний аналіз історичних фактів потребує розмежування наукових реалій та усталених історіографічних конструкцій. М. Слободянюк у своїх працях приділяє значну увагу деконструкції міфів навколо формування легіону Українських січових стрільців. Дослідник використовує метод критичного аналізу для виявлення реальних мобілізаційних можливостей українства в умовах ПСВ [59, с. 286]. Такий методологічний прийом дозволяє об'єктивно оцінити чисельність, озброєння та бойову ефективність перших національних підрозділів.

Формування понятійного апарату неможливе без визначення сутності громадянської та військової компетентності особистості вояка. Т. Мацейків розглядає компетентність як складну структуру, що включає знання, цінності та готовність до дії. Авторка підкреслює, що в контексті військової історії важливо враховувати не лише професійні навички бійця, а й його ціннісні орієнтири [32, с. 81]. Це поняття стає ключовим при аналізі мотивації добровольців, які йшли на фронт заради ідеї незалежності.

Сучасна наука пропонує оновлені підходи до розуміння ролі особистості у великих історичних процесах. О. Овчарук наголошує, що формування свідомої громадянської позиції є результатом тривалого виховного та освітнього впливу [39, с. 18]. У контексті нашого дослідження це означає аналіз того, як військові формування ставали школою політичного гартування українців. Погляд з позиції сучасної науки дозволяє трактувати комбатантів як активних суб'єктів історичної дії, а не лише об'єктів мобілізації.

Для структурованого аналізу навчального та виховного досвіду військових підрозділів доцільно використовувати когнітивні моделі. О. Пометун пропонує застосовувати таксономію Б. Блума як ефективний метод аналізу рівнів засвоєння інформації та формування переконань [49, с. 52]. Цей інструмент дозволяє класифікувати цілі пропагандивної роботи в УПА від

простого знання фактів до глибокого синтезу ідей. Використання таксономії допомагає зрозуміти, як ідеологічна підготовка впливала на розвиток критичного мислення вояків.

Методологія аналізу предметних компетенцій є важливою для оцінки рівня підготовки кадрів у військових структурах. В. Старжець та А. Левдер розглядають сучасні підходи до формування компетентностей, які можна екстраполювати на історичний контекст. Автори акцентують увагу на важливості практичної складової навчання та здатності застосовувати знання у стресових ситуаціях [60, с. 948]. У роботі цей підхід використано для оцінки ефективності військових вишкільних центрів українських формувань.

Теоретичне обґрунтування структури компетентності дозволяє глибше зрозуміти внутрішню архітектуру свідомості комбатанта. Т. Ремех визначає громадянську компетентність як сукупність знань та вмінь, що дозволяють людині ефективно діяти в суспільстві. Науковиця виокремлює аксіологічний компонент як основу, на якій базується вірність присязі та готовність до самопожертви [56, с. 37]. Таке теоретичне підґрунтя є необхідним для аналізу трансформації національної свідомості українців у роки світових воєн.

Логіка дослідження передбачає перехід від загальнотеоретичних понять до конкретно-історичних моделей поведінки. Г. Турченко вказує, що порівняльний аналіз двох світових воєн вимагає уніфікації термінології, яку використовують різні наукові школи. Важливо чітко розрізняти поняття «національне військове формування», «партизанський загін» та «інонаціональний підрозділ» [67, с. 55]. Це дозволяє уникнути термінологічної плутанини при описі участі українців у збройних силах різних держав-учасниць конфліктів.

Аналіз понятійного апарату також включає дослідження джерел формування ідеологічних установок. Т. Мацейків стверджує, що зміст історичної освіти безпосередньо впливає на формування ідентичності майбутнього вояка [32, с. 81]. У роботі ми розглядаємо методику викладання військових традицій як інструмент тяглості між поколіннями УСС та УПА. Це

поняття дозволяє пов'язати теоретичні засади виховання з практичними результатами на полі бою.

Отже, методологічна основа дослідження, що базується на поєднанні синергетичного та компетентнісного підходів, дозволяє всебічно проаналізувати українські військові формування як цілісну систему. Використання таксономії Б. Блума та сучасних концепцій громадянської свідомості забезпечує глибоке розуміння мотивації та ідеологічних трансформацій комбатантів. Чітко визначений понятійний апарат створює необхідні умови для проведення точного порівняльного аналізу участі українців у збройних конфліктах світового масштабу.

Висновки до першого розділу

Аналіз історіографії продемонстрував поступовий перехід вітчизняної науки від радянських ідеологічних схем до об'єктивного висвітлення ролі українців у світових війнах. Праці О. Рєєнта та Г. Касьянова заклали фундамент для розуміння воєнного досвіду як важливого чинника формування політичної нації. Сучасні дослідники фокусуються на деконструкції імперських міфів та інтеграції українського контексту в загальноєвропейський дискурс.

Характеристика джерельної бази виявила значний масив документів, що дозволяє провести глибоку верифікацію історичних фактів. Поєднання програмних актів ОУН і УПА зі спогадами учасників, як-от П. Кекеша, та документами радянських каральних органів забезпечує багатогранність дослідження. Регіональні збірники та підпільна періодика, зокрема журнал «Чорний ліс», додають роботі необхідної деталізації та фактологічної точності.

Обґрунтована методологія дослідження спирається на принципи історизму та міждисциплінарності, що є критично важливим для аналізу воєнної історії. Застосування концепцій Т. Мацейків та О. Пометун щодо структури компетентностей дозволяє оцінити не лише бойову, а й світоглядну підготовку вояків. Такий підхід допомагає розкрити феномен українських формувань через призму самоорганізації суспільства в умовах глобальних криз.

Отже, нами підготовлено міцний теоретичний та джерельний фундамент для подальшої розробки теми. Визначені наукові підходи та опрацьована література створюють умови для об'єктивного порівняння мобілізаційних моделей та військово-політичної діяльності українства. Це дозволяє логічно перейти до практичного аналізу організаційних засад формування підрозділів у роки Першої та Другої світових воєн.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНЦІ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.

2.1. Організаційні засади та мобілізаційні моделі: від імперських армій до національних підрозділів.

Порівняльний аналіз організаційних засад українських військових формувань періоду Першої та Другої світових воєн дозволяє виявити глибоку еволюцію мобілізаційних моделей. У роки Першої світової війни українці переважно залучалися до лав імперських армій, проте створення легіону Українських січових стрільців (УСС) ознаменувало перехід до формування національних підрозділів. Під час Другої світової війни ця модель трансформувалася у створення Української повстанської армії (УПА), яка діяла на засадах повної автономії та підпільної мобілізації. Дослідження цих процесів потребує детального розгляду правових, логістичних та політичних чинників, що визначали структуру українського воїнства.

Становлення національних збройних сил у XX столітті розпочалося з ініціативи створення добровольчих легіонів у межах австро-угорської армії. Б. Тищик розглядає легіон Українських січових стрільців як перший реальний зародок регулярних національних підрозділів новітнього часу. Науковець підкреслює, що незважаючи на жорсткі обмеження з боку Відня, УСС зуміли зберегти свою ідеологічну самобутність та національну символіку [66, с. 53]. Це дозволило перетворити військовий вишкіл на інструмент політичного гартування українського лицарства.

Військове будівництво в Україні протягом світових воєн мало виразну тяглисть та певні специфічні особливості. О. Лисенко здійснює ґрунтовний огляд подій, наголошуючи на важливості вивчення персоналій та знакових подій військового будівництва. Автор вказує, що досвід, набутий українцями в лавах імперських армій, став базою для подальшої розбудови власних збройних

сил [29, с. 226]. Порівняння різних епох дозволяє побачити, як мобілізаційна модель еволюціонувала від добровільного легіонерства до масового повстанського руху.

Перехід до підпільної моделі мобілізації в роки Другої світової війни вимагав принципово нових підходів до організації запілля. О. Вовк описує діяльність УПА та структуру її запілля у 1943–1946 роках. Він зазначає, що ефективність мобілізації залежала від розгалуженої мережі територіальних ланок, які забезпечували армію ресурсами та новобранцями [10, с. 167]. Така модель дозволяла діяти автономно, не покладаючись на зовнішню допомогу, що було критично важливим в умовах окупації.

Логістичне забезпечення підрозділів в умовах партизанської війни вимагало чіткого планування кожного кроку. Р. Забілий приділяє особливу увагу підготовці та забезпеченню маршів і постоїв рейдуючих відділів УПА. Автор наголошує, що успіх мобілізаційної моделі повстанців залежав від їхньої мобільності та здатності швидко розгортати інфраструктуру в лісових масивах [17, с. 178]. Вивчення цих аспектів показує високий рівень професіоналізму українських командирів у питаннях організації життєдіяльності війська.

Важливою особливістю УПА була її здатність залучати до боротьби представників інших національностей, що розширювало мобілізаційну базу. А. Боляновський аналізує формування інонаціональних військових відділів у складі повстанської армії протягом 1943–1944 років. Науковець доводить, що така політика сприяла перетворенню УПА на потужну антитоталітарну силу регіонального масштабу [5, с. 127]. Це свідчить про гнучкість організаційних засад та широку політичну платформу українського визвольного руху.

Процес мобілізації часто супроводжувався жорстким протистоянням із радянськими репресивними структурами. В. Ільницький досліджує особливості формування радянських карально-репресивних органів, які мали на меті зірвати українське військове будівництво. Дослідник вказує, що окупаційна влада створювала спеціальні загони для боротьби з «націоналістичним бандитизмом»,

намагаючись залякати населення [21, с. 36]. Це змушувало українські формування вдосконалювати конспіративні засади мобілізації та захисту своїх рекрутів.

Правовий аспект мобілізаційних процесів та репресій проти тих, хто підтримував національні формування, є предметом вивчення І. Андрухів. Автор розглядає Станіславщину як регіон, де терор використовувався для руйнування зв'язків між армією та народом. Він підкреслює, що мобілізація до УПА часто ставала єдиним способом порятунку для молоді від примусового вивезення або арешту [1, с. 219]. Історико-правовий аналіз дозволяє зрозуміти легітимність українських зусиль у власних очах та в очах світової спільноти.

Боротьба проти радянзації була безпосередньо пов'язана зі спроможністю українського підпілля підтримувати свою військову структуру. М. Санкович описує опір націоналістичного підпілля другій радянзації західноукраїнських земель. Науковець зауважує, що мобілізаційна модель у цей період змістилася в бік невеликих, але добре законспірованих груп [58, с. 97]. Це дозволяло зберігати боєздатність навіть у ситуації тотального переважання сил противника.

Порівнюючи організаційні засади, ми бачимо перехід від фронтальних лінійних підрозділів ПСВ до мережевої структури ДСВ. Б. Тищик зазначає, що УСС виховували кадри, які згодом стали основою для командирів УПА [66, с. 59]. Ця спадкоємність поколінь забезпечила передачу військового досвіду та традицій дисципліни. Таким чином, кожна наступна мобілізаційна модель базувалася на помилках та здобутках попередньої.

Ефективність мобілізації залежала також від ідеологічного забарвлення військової служби. О. Лисенко стверджує, що в обох війнах українці прагнули перетворити військову службу на засіб національного визволення. Якщо в ПСВ це відбувалося через легітимацію національних одиниць у межах існуючих армій, то в ДСВ – через створення повністю самостійної військової сили [29, с. 227]. Це свідчить про радикалізацію та зміцнення політичної суб'єктності українства.

На основі проведеного аналізу позицій провідних науковців можна систематизувати організаційні та мобілізаційні відмінності у вигляді порівняльної таблиці. Це дозволяє наочно побачити трансформацію українських військових структур протягом першої половини XX століття. Табл. 2.1 відображає ключові параметри, на яких базувалося військове будівництво в різні історичні періоди.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика мобілізаційних моделей та організаційних засад

Критерій порівняння	Перша світова війна (на прикладі УСС)	Друга світова війна (на прикладі УПА)
Тип формування	Легіонерське (добровольче) у складі імперської армії	Повстанське (партизанське) автономне формування
Мобілізаційна база	Добровольці, переважно інтелігенція та студентство	Масова мобілізація сільського населення та підпілля
Правовий статус	Частина збройних сил Австро-Угорщини	Позаконний (з погляду окупантів) статус
Структура управління	Підпорядкування австрійському командуванню	Власна вертикаль (Головна команда УПА)
Логістика	Державне забезпечення імперії	Ресурсне забезпечення через мережу ОУН та запілля
Географія діяльності	Лінія фронту (Галичина, Буковина)	Окупована територія (ПЗУЗ, Галичина, Карпати)

Джерело: складено автором на основі [5; 10; 29; 58; 66].

Отже, аналіз організаційних засад свідчить про докорінну трансформацію українських мілітарних структур від допоміжних легіонів у складі імперських армій до створення повністю автономної повстанської сили. Якщо в період Першої світової війни мобілізація мала переважно добровільний характер і залежала від зовнішніх політичних чинників, то в роки Другої світової війни вона перетворилася на масовий національний рух із власною логістикою та системою управління. Спадкоємність між УСС та УПА проявилася у передачі військового досвіду та кадрового потенціалу, що дозволило зберегти професійні стандарти дисципліни та вишколу. Систематизація цих моделей підтверджує, що еволюція українського війська була невід’ємною частиною

процесу радикалізації національно-визвольних змагань та зміцнення державної суб'єктності.

2.2. Військово-політична діяльність українських формувань (Легіон УСС та УПА).

Військово-політична діяльність Легіону УСС та УПА відображає два різні, проте генетично пов'язані етапи збройної боротьби за українську державність. Якщо для січових стрільців пріоритетом було поєднання фронтових операцій із широкою культурно-просвітницькою роботою, то для повстанської армії стратегія змістилася у площину безкомпромісного антитоталітарного спротиву на два фронти. Обидва формування розглядали військову силу не як самоціль, а як інструмент реалізації політичної суб'єктності нації в умовах глобальних конфліктів. Аналіз їхньої діяльності дозволяє простежити еволюцію від легітимізованого підрозділу до потужної підпільної армії з розгалуженою структурою політичного проводу.

Участь Легіону УСС у подіях 1918 року стала яскравим прикладом трансформації військового підрозділу в активний суб'єкт державотворення. М. Лазарович аналізує роль січових стрільців у революційних подіях у Східній Галичині, наголошуючи на їхньому внеску в проголошення ЗУНР. Науковець підкреслює, що стрілецьтво було найбільш свідомим та дисциплінованим елементом українського війська, здатним виконувати складні політичні завдання [28, с. 49]. Саме фронтовий гарт та висока національна свідомість дозволили УСС стати «залізним кулаком» української революції.

Військово-політична діяльність УПА характеризувалася поєднанням збройної боротьби з масштабною інформаційною кампанією. С. Виноградов досліджує інформаційно-пропагандистську діяльність ОУН(Б) і УПА, розглядаючи її як окремий вид воєнного мистецтва. Автор зауважує, що через розгалужену систему запілля повстанці ефективно впливали на настрої місцевого населення, нейтралізуючи ворожу пропаганду [6, с. 71]. Це дозволяло

утримувати під контролем значні території навіть за відсутності стабільної лінії фронту.

Антинацистський спротив став важливим етапом діяльності українських формувань, який часто ігнорувався в радянській історіографії. С. Виноградов описує збройні акції ОУН і УПА проти німецької окупаційної адміністрації у роки Другої світової війни [7, с. 85]. Захист населення від економічного пограбування та примусового вивезення став головним чинником масової підтримки повстанців. Військові операції проти нацистів мали на меті не лише завдання збитків ворогу, а й утвердження УПА як єдиного легітимного захисника українців.

Процес підготовки військових та політичних кадрів був фундаментом життєздатності визвольного руху. В. Малюга аналізує систему вишколу пропагандистських кадрів ОУН і УПА, що діяла на території України у 1941–1944 роках. Дослідник вказує, що кожен командир мав бути одночасно і політичним провідником, здатним пояснити мету боротьби [31]. Така універсалізація кадрів забезпечувала ідеологічну єдність армії та дозволяла підрозділам діяти автономно в умовах ізоляції.

Питання ідейно-політичної стратегії ОУН у повоєнний період відображає адаптацію військових формувань до нових геополітичних реалій. О. Стасюк досліджує трансформацію стратегічних цілей руху, спрямовану на тривалий опір радянській системі. Вона зазначає, що військова діяльність у цей час була повністю підпорядкована завданню збереження національної ідентичності та очікуванню глобального конфлікту між Сходом і Заходом [62, с. 258]. Це свідчить про глибокий аналітичний підхід керівництва визвольного руху до планування воєнних дій.

Розширення географії боротьби на східні терени України стало важливим політичним кроком ОУН-УПА. Є. Стахів описує діяльність націоналістичного підпілля на Наддніпрянщині та його боротьбу з нацистами [64, с. 89]. Поява українських військових груп на сході змусила окупантів визнати загальноукраїнський масштаб спротиву. Програмові зміни в ОУН, що відбулися

під впливом східноукраїнських реалій, сприяли демократизації політичної платформи руху.

Військове протистояння УПА з радянськими каральними структурами у 1944–1945 роках було найбільш запеклим та кровопролитним. Т. Галицька-Дідух аналізує цей конфлікт на прикладі Станіславської області, висвітлюючи тактику обох сторін. Вона вказує на використання радянською владою методів «випаленої землі» та провокацій для дискредитації повстанців [12, с. 254]. У відповідь УПА вдосконалювала тактику малих груп та диверсійних актів, спрямованих на дезорганізацію тилу ворога.

Прикладом поєднання військової журналістики та бойової діяльності є видання «Чорний ліс», яке виходило безпосередньо в умовах підпілля. Матеріали часопису, передруковані у «Літописі УПА», слугують цінним джерелом для вивчення ідеологічних пріоритетів вояків [71]. Журнал містив не лише звіти про бойові дії, а й аналітичні статті про міжнародне становище та внутрішню політику СРСР. Це демонструє високий інтелектуальний рівень українського військового керівництва та його турботу про світоглядний рівень бійців.

Еволюція військово-політичної стратегії від УСС до УПА свідчить про зростання радикалізму та самостійності української думки. Якщо УСС діяли в межах австрійського права, то УПА творила власне революційне право на звільнених територіях. О. Стасюк стверджує, що видавнича діяльність підпілля була інструментом легітимації повстанської влади в очах народу [62, с. 255]. Це дозволяло створювати паралельні структури управління, які конкурували з окупаційними адміністраціями.

Загалом, військово-політична діяльність українських формувань була спрямована на демонстрацію світові незламності прагнень до волі. С. Виноградов вказує, що антинацистська та антирадянська боротьба ОУН-УПА стала вершиною національно-визвольних змагань [7, с. 88]. Порівняльний аналіз показує, що досвід УСС у просвітництві та військовій організації був творчо переосмислений та масштабований у діяльності УПА. Це забезпечило

тяглість традицій та високу моральну стійкість українського воїнства протягом десятиліть.

Систематизацію основних напрямів військово-політичної діяльності обох формувань доцільно представити у вигляді порівняльної табл. 2.2. Це дає змогу виділити спільні риси та специфічні відмінності в їхніх стратегіях.

Таблиця 2.2

Порівняння військово-політичних стратегій УСС та УПА

Напрямок діяльності	Легіон УСС (1914–1918)	ОУН та УПА (1941–1950-ті)
Основна політична мета	Автономія/Незалежність у межах монархії чи після її розпаду	Повна державна самостійність (УССД)
Зовнішній ворог	Російська імперія	Нацистська Німеччина та СРСР
Методи боротьби	Фронтові операції, культурно-освітня праця	Партизанська війна, терор проти колаборантів, пропаганда
Робота з населенням	Створення шкіл, бібліотек, читань («Пресова квартира»)	Розгалужене заплілля, мережа ОУН, підпільна преса
Інформаційна зброя	Стрілецькі пісні, часописи, поштівки	Бойові листки, відозви, ідеологічні вишколи
Політичне керівництво	Головна Українська Рада (ГУР)	Під проводом ОУН та УГВР

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 12; 28; 31; 62].

Отже, військово-політична діяльність Легіону УСС та УПА стала ключовим інструментом актуалізації українського питання на міжнародній арені в періоди обох світових воєн. Якщо січове стрілецтво заклало традицію поєднання збройної боротьби з культурно-просвітницькою експансією, то повстанська армія розвинула цю модель до рівня тотального ідеологічного та антитоталітарного спротиву. Порівняльний аналіз демонструє еволюцію стратегічних цілей від пошуку автономії в межах імперії до безкомпромісного відстоювання ідеї повної державної самостійності на два фронти. Висока інтелектуальна складова та ефективна пропагандистська робота забезпечили

цим формуванням тривалу підтримку населення та статус справжнього національного війська.

2.3. Проблема «братовбивчих» протистоянь та стратегії виживання українських комбатантів.

Проблема «братовбивчих» протистоянь є однією з найбільш болючих тем в історії участі українців у світових війнах XX століття. Відсутність власної держави призвела до того, що сотні тисяч українців були мобілізовані до армій воюючих сторін, часто опиняючись по різні боки фронту зі зброєю в руках. У роки Першої світової війни це протистояння відбувалося переважно між підданими Австро-Угорщини та Російської імперії, тоді як у Другій світовій конфлікт набув ознак ідеологічного зіткнення між радянською системою та національно-визвольним рухом. У таких екстремальних умовах українські комбатанти змушені були розробляти унікальні стратегії виживання, які поєднували в собі військову майстерність, конспірацію та глибоку психологічну стійкість.

Трагедія українського народу в обох війнах полягала у вимушеній лояльності до імперських урядів, які використовували український людський ресурс як «гарматне м'ясо». У збірнику документів про радянські репресії зазначається, що мобілізаційні заходи тоталітарних режимів мали на меті не лише поповнення армії, а й фізичне винищення найбільш активної частини нації [53, с. 49]. Для комбатанта стратегія виживання починалася з усвідомлення необхідності збереження життя задля майбутньої боротьби за власну державу. Цей внутрішній конфлікт між обов'язком перед окупаційною армією та національним сумлінням став визначальною рисою воєнного досвіду покоління.

Радянська влада активно використовувала пропагандистську політику для поглиблення розколу в українському суспільстві та провокування внутрішніх конфліктів. Т. Галицька-Дідух аналізує методи радянської пропаганди,

спрямовані на дискредитацію національної ідеї та представлення визвольного руху як «бандитизму». Науковиця зазначає, що створення образу ворога в особі побратима було продуманою стратегією дегуманізації противника [11, с. 58]. Це змушувало повстанців не лише воювати, а й вести постійну роз'яснювальну роботу серед мобілізованих до Червоної армії українців.

Військове протистояння з каральними структурами СРСР у 1944–1945 роках стало апогеєм трагедії, де з обох сторін часто виступали етнічні українці. Т. Галицька-Дідух підкреслює, що радянське керівництво свідомо кидало на придушення повстанського руху підрозділи, сформовані з вихідців зі Східної України [12, с. 253]. Така тактика мала на меті розпалити ворожнечу між регіонами та унеможливити єдиний національний фронт. У цих умовах стратегією виживання для УПА став перехід до тактики «безкровних» розмов із солдатами-українцями, закликаючи їх не стріляти у своїх.

Особливості карально-репресивних органів, які досліджує В. Ільницький, свідчать про використання витончених методів провокацій, включаючи створення фальшивих загонів «УПА» [21, с. 29]. Ці псевдобойвки чинили звірства проти цивільного населення, щоб викликати ненависть до справжніх повстанців та спровокувати внутрішній конфлікт. Для комбатантів виживання в таких умовах залежало від жорсткої дисципліни та перевірки кожного бійця на предмет зв'язків із агентурою. Інформаційна гігієна та конспірація стали головними інструментами збереження цілісності підрозділів.

Репресії проти родин учасників визвольного руху були однією з найважчих стратегій тиску, що застосовувалася окупантами. Л. Паньків описує жахливі умови депортацій та арештів родичів повстанців на Станіславщині як метод деморалізації війська. Для комбатанта знання про те, що його сім'я страждає через його вибір, було найважчим психологічним випробуванням. Стратегія виживання тут полягала у створенні системи опіки над родинами загиблих та ув'язнених через підпільну мережу ОУН [42, с. 93].

Повсякденне життя населення та комбатантів в умовах війни вимагало розробки цілої системи адаптаційних механізмів. У колективній монографії про

повсякдення підкреслюється, що стратегія виживання включала побудову розгалуженої системи криївок та складів із продовольством. Вміння тривалий час перебувати під землею, дотримуватися тиші та маскувати сліди було життєво необхідною навичкою [43]. Повсякденна боротьба за їжу, ліки та тепло ставала не менш важливою за безпосередні бойові зіткнення.

Боротьба націоналістичного підпілля проти другої радянської змушувала комбатантів до максимальної індивідуалізації стратегій виживання. М. Санкович зазначає, що в цей період основною метою було збереження кадрів для майбутнього, що призвело до розпуску великих загонів [58, с. 99]. Вояки переходили на легальне становище або розчинялися серед цивільного населення, продовжуючи виконувати завдання зв'язкових. Це був період «тихої війни», де головною зброєю ставали витримка та здатність до тривалого переховування.

Психологічний аспект виживання в умовах «братовбивства» часто висвітлювався у підпільній пресі як форма терапії та підтримки духу. Т. Галицька-Дідух зауважує, що через листівки та відозви повстанці намагалися донести до українців у ворожих шинелях спільність їхньої долі [11, с. 58]. Моральне виживання забезпечувалося усвідомленням вищої мети – боротьби за волю України, що виправдовувало всі поневіряння. Віра в те, що жертва не є марною, ставала тим стержнем, який тримав комбатанта в найскрутніші часи.

Досвід Першої світової війни навчив українців, що служба в чужих арміях не дає гарантій безпеки для нації. В. Ільницький стверджує, що саме гіркий досвід 1914–1918 років підштовхнув нове покоління до створення УПА як альтернативи «братовбивству» [21, с. 44]. Однак реалії Другої світової війни виявилися ще жорстокішими, оскільки тоталітарні режими діяли методами масового винищення. Порівняння цих епох показує, як українці вчилися маневрувати між силами ворогів, зберігаючи свою національну ідентичність.

На завершення аналізу слід підкреслити, що стратегії виживання українських комбатантів були не ознакою слабкості, а проявом неймовірної волі до життя. Л. Паньків зазначає, що навіть у ситуації тотальної облоги

український вояк знаходив способи продовжувати опір [42, с. 38]. Трагедія «братовбивства» залишається незагоєною раною, проте вивчення способів боротьби з цим явищем є важливим для розуміння незламності українського духу. Цей досвід став основою для формування сучасної української воєнної доктрини, де людина та її ідентичність стоять на першому місці.

На основі проведеного аналізу можна систематизувати основні аспекти «братовбивства» та стратегії виживання у вигляді порівняльної табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика конфліктів та стратегій виживання

Параметр порівняння	Перша світова війна	Друга світова війна
Суть конфлікту	Міжімперське протистояння (Австрія проти Росії)	Протистояння тоталітарних режимів та визвольний рух
Причини «братовбивства»	Примусова мобілізація до лав імперських армій	Ідеологічне розділення та каральні методи СРСР
Головна загроза	Фронтові втрати, полон, епідемії	Репресії проти родин, псевдобойвки, депортації
Військова стратегія виживання	Маневрування на фронті, добровільна здача в полон до своїх	Партизанська війна, система криївок, конспірація
Моральна стратегія	Культурно-просвітницька робота в таборах полонених	Пропаганда серед мобілізованих українців у ЧА
Роль цивільних	Допомога біженцям, благодійні комітети	Розгалужена мережа запілля та забезпечення продуктами

Джерело: складено автором на основі [11; 12; 21; 42; 43; 53; 58].

Отже, проблема «братовбивчих» протистоянь стала наслідком бездержавного статусу України, що змусило українців воювати у складі ворожих імперських та тоталітарних армій. У відповідь на ці виклики комбатанти розробили складні стратегії виживання, які базувалися на конспірації, створенні мережі криївок та ідеологічній роботі з мобілізованими земляками. Трагічний досвід вимушеного протистояння підтвердив необхідність створення власних збройних сил як єдиної гарантії збереження життя та національної гідності.

Висновки до другого розділу

Порівняння організаційних моделей УСС та УПА демонструє еволюцію українського війська від добровольчих легіонів у складі імперських структур до повністю автономної партизанської армії. Якщо в Першій світовій війні мобілізація мала переважно легальний характер, то в Другій світовій вона базувалася на розгалуженому підпільному запіллі та мережевій структурі. Ця трансформація відобразила зростання політичної самостійності українського визвольного руху та його здатність до самоорганізації в екстремальних умовах.

Військово-політична діяльність обох формувань була спрямована на актуалізацію ідеї державної незалежності через поєднання збройного чину з потужною інформаційною пропагандою. УСС заклали традицію культурно-просвітницької роботи на фронті, яку УПА масштабувала до рівня тотального антитоталітарного спротиву на два фронти. Висока ідеологічна підготовка кадрів та видавнича активність дозволили українським підрозділам зберігати суб'єктність навіть у ситуації повної міжнародної ізоляції.

Трагедія «братовбивства» та стратегії виживання комбатантів стали найбільш складним викликом, що вимагав від вояків не лише фізичної витривалості, а й високої моральної стійкості. Використання радянською владою провокацій, псевдобойвок та репресій проти родин змусило національний опір вдосконалити методи конспірації та внутрішньої безпеки. Ефективність цих стратегій дозволила зберегти основний кадровий потенціал та продовжувати боротьбу навіть після завершення активної фази бойових дій.

Отже, досвід участі українців у збройних формуваннях ХХ століття став фундаментом для сучасної військової традиції України. Перехід від виконання чужих імперських завдань до відстоювання власних національних інтересів став головним здобутком цього героїчного і водночас трагічного періоду. Систематизація організаційних, політичних та виживальних моделей дозволяє об'єктивно оцінити масштаб внеску українського воїнства у світову історію.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЄННОГО ДОСВІДУ.

3.1. Еволюція мотивації та ідеологічних орієнтирів українських вояків (1914–1945 рр.).

Еволюція мотивації українських вояків у період між 1914 та 1945 роками відображає процес стрімкого дорослішання нації та переходу від наївного легіонерства до усвідомленого державного самостійництва. Якщо на початку Першої світової війни домінуючим мотивом була боротьба за автономію в межах існуючих імперій, то в роки Другої світової війни ідеологічним орієнтиром став безкомпромісний чин заради створення власної держави. Трансформація свідомості відбувалася під впливом воєнного досвіду, політичної пропаганди та розчарування в іноземних протекторатах. Цей процес перетворив українського комбатанта з об'єкта мобілізації на свідомого суб'єкта геополітики, здатного до тривалого ідейного спротиву.

Формування громадянської компетентності вояка починалося ще в дофронтовий період через систему освіти та національного виховання. О. Барановська наголошує, що пріоритетом у цей час було виховання особистості, здатної брати відповідальність за долю свого народу [2]. Громадянська позиція вояка базувалася на усвідомленні приналежності до єдиної культурної та історичної спільноти. Саме цей ціннісний фундамент дозволив українцям у роки Першої світової війни виокремити власні інтереси з-поміж загальноімперських завдань.

Важливим чинником еволюції ідеологічних орієнтирів стала діяльність політичних організацій, які формували інтелектуальний запит армії. Г. Касьянов зазначає, що ідеологія ОУН пройшла шлях від радикального волюнтаризму до більш збалансованих програмних положень. Автор підкреслює, що мотивація вояка УПА ґрунтувалася на вірі в абсолютну цінність

національної свободи, яка стоїть вище за класові чи партійні інтереси [25, с. 32]. Така ідейна цілісність забезпечувала високий бойовий дух навіть у найскладніші моменти протистояння.

Пропагандивна діяльність виступала ключовим інструментом корекції мотивації особового складу в умовах динамічної зміни фронтів. В. Макар розкриває механізми впливу ОУН на свідомість вояків через роз'яснення суті окупаційних режимів [30, с. 667]. Пропаганда не лише мотивувала до боротьби, а й давала воякові відчуття правоти його дій у глобальному контексті. Завдяки цьому українські формування змогли уникнути деморалізації після краху сподівань на швидке відновлення незалежності.

Вивчення потенціалу історичної освіти дозволяє зрозуміти, як тяглість традицій впливала на мотивацію нових поколінь комбатантів. Т. Мацейків стверджує, що курс історії був засобом формування ідеологічних орієнтирів, оскільки апелював до героїчного минулого. Знання про звияги княжих дружин, козацтва та січового стрілецтва створювало ефект спадкоємності збройної боротьби. Це перетворювало військову службу на священний обов'язок перед предками та нащадками [33, с. 14].

Програмні документи визвольного руху слугували офіційним дороговказом для кожного бійця національних формувань. Програма ОУН чітко визначала ідеологічні орієнтири, де головною метою декларувалася Українська Самостійна Соборна Держава [52, с. 285]. Вояки виховувалися на принципах поваги до приватної власності, свободи віросповідання та рівності громадян перед законом. Такі орієнтири робили український рух зрозумілим та привабливим для широких верств населення, що розширювало базу підтримки.

Ідейно-політична стратегія ОУН постійно адаптувалася до реалій війни, що безпосередньо відбивалося на мотивації вояків. О. Стасюк зазначає, що в 1940-х роках відбувся перехід до акцентування уваги на соціальних правах та демократичних свободах [62, с. 254]. Це було зроблено для того, щоб залучити на свій бік мешканців Східної України, вихованих у радянській системі. Така

гнучкість стратегії дозволила зберегти мотивацію вояків навіть тоді, коли стало зрозуміло, що війна буде тривалою та виснажливою.

Зміни у свідомості вояків відбувалися також під впливом безпосереднього знайомства з ситуацією на Наддніпрянщині. Є. Стахів описує, як похідні групи ОУН та вояки УПА коригували свої ідеологічні погляди після спілкування з місцевим населенням. Вони зрозуміли необхідність відмови від вузькопартійних гасел на користь загальнонаціональної єдності та соціальної справедливості [64, с. 86]. Це призвело до демократизації програмних засад руху та посилення мотивації боротися за всю Україну, а не лише за її західні терени.

Психологічна стійкість комбатанта залежала від його здатності знайти сенс у щоденних поневіряннях та ризику. О. Барановська вказує, що пріоритет національної ідентичності над особистим добробутом був ключовою ознакою українського воїнства [2]. Мотивація живилася відчуттям власної значущості у великій історичній грі, де кожен боєць відчував себе творцем майбутньої держави. Такий високий рівень самосвідомості робив українські формування стійкими до ворожих провокацій та дезінформації.

Еволюція мотивації пройшла шлях від романтичного захоплення військовою справою до прагматичного розрахунку та жертвності. Г. Касьянов підкреслює, що вояки УПА усвідомлювали нерівність сил, але продовжували боротьбу завдяки ідейній переконаності [25, с. 35]. Ідеологічні орієнтири стали тим стрижнем, який не дозволив руху розпастися після закінчення активних бойових дій. Саме ідеологія перетворила військовий конфлікт на національно-визвольну революцію свідомості.

Роль військової преси у підтримці ідеологічного тону особового складу важко переоцінити. О. Стасюк аналізує видання УПА як засіб щоденного нагадування воякові про його місію та моральний кодекс [62, с. 257]. Читання підпільної літератури допомагало бійцям відчувати зв'язок із проводом та іншими підрозділами. Це створювало єдиний інформаційний простір, де

мотивація підсилювалася прикладами героїзму побратимів із різних куточків України.

Слід підкреслити, що трансформація мотивації українських вояків була незворотною. Воєнний досвід 1914–1945 років остаточно сформував тип українця-державника. Еволюція ідейних орієнтирів від УСС до УПА продемонструвала здатність нації до самоорганізації та ідейного оновлення. Цей потенціал став основою для подальшої боротьби за незалежність та ліг у фундамент сучасної воєнної ідеології України.

Отже, еволюція мотивації українських вояків протягом 1914–1945 років продемонструвала перехід від легітимізованого легіонерства до безкомпромісного державного самостійництва. Сформовані ідеологічні орієнтири, що базувалися на програмах ОУН та досвіді УСС, дозволили перетворити воєнний досвід на чинник національної самоорганізації. Саме трансформація свідомості комбатанта з об'єкта імперської мобілізації на свідомого суб'єкта державотворення стала головним ідейним здобутком цього героїчного періоду.

3.2. Роль фронтового досвіду у формуванні ідеї української державної незалежності.

Фронтовий досвід українців у світових війнах XX століття відіграв роль потужного соціального та політичного ліфта, що перетворив розпорошені етнічні групи на згуртовану мілітарну спільноту з виразними державницькими амбіціями. Перебування в екстремальних умовах передової, необхідність прийняття самостійних рішень та безпосереднє зіткнення з інтересами інших націй змусили українських вояків переглянути свою роль у тогочасних імперських структурах.

Саме в окопах Першої світової війни та криївках Другої світової гартувалося розуміння того, що власна держава є єдиною дієвою гарантією фізичного виживання та розвитку народу. Воєнний досвід не лише дав навички

володіння зброєю, а й сформував новий тип українця – воїна-державника, для якого незалежність стала найвищою цінністю та логічним завершенням збройної боротьби.

Наслідки війни для процесу націєтворення мали фундаментальний характер, оскільки конфлікт зруйнував старі лояльності та створив простір для нової ідентичності. О. Реєнт підкреслює, що Перша світова війна стала тим «горнилом», у якому визрівала ідея суверенності через активну участь українців у воєнних діях [54, с. 68]. Фронтвики повернулися додому з усвідомленням власної сили та права на політичне самовизначення. Саме цей загартований у боях людський елемент став рушійною силою подальших революційних подій та проголошення незалежних республік.

Взаємодія українського суспільства та війни виявила глибокі трансформації у світосприйнятті комбатантів та їхнього запілля. О. Реєнт зазначає, що війна радикально змінила соціальну структуру, вивівши на авансцену військових як нову еліту. Дослідник акцентує увагу на тому, що спільне перебування у ворожих арміях спонукало українців до пошуку точок дотику та єдиного національного фронту [55, с. 16]. Такий досвід солідарності в умовах смертельної небезпеки став ментальним підґрунтям для майбутньої соборності українських земель.

Традиції Легіону УСС розглядаються в сучасній науці як перший успішний досвід створення національного збройного зародку, що мав чітку політичну програму. Б. Тищик стверджує, що січові стрільці першими поєднали військову справу з ідеєю служіння виключно українському народу, а не монарху [66, с. 59]. Фронтний досвід УСС став школою державного будівництва, де виховувалися майбутні лідери визвольних змагань. Цей період продемонстрував, що національні підрозділи є набагато ефективнішими за імперські частини завдяки вищій мотивації бійців.

Революційні події 1917–1921 років були безпосереднім продовженням воєнного досвіду попередніх років, де армія виступала гарантом політичних змін. Г. Турченко використовує синергетичний підхід для пояснення того, як

мілітарний досвід мас трансформувався в енергію державотворення [67, с. 54]. Без фронтового вишколу сотень тисяч українців швидка розбудова інституцій УНР була б неможливою. Фронтний гарт дозволив нації швидко перейти від мітингової стихії до організованого збройного захисту своїх інтересів.

Сучасне бачення подій Першої світової війни дозволяє по-новому оцінити внесок комбатантів у формування національної ідеї. Л. Гуцало зазначає, що в сучасній історіографії відбувся перехід від висвітлення війни як чужої трагедії до розуміння її як етапу національного гартування. Дослідниця наголошує на важливості вивчення біографій офіцерів та рядових, які зуміли зберегти національну ідентичність у вирі глобального конфлікту [16, с. 128]. Цей індивідуальний досвід спротиву став цеглою у фундаменті загальнонаціональної ідеї незалежності.

Зміна дискурсу про війну в сучасному науковому просторі допомагає відійти від радянських міфів про «братовбивство» до аналізу свідомого вибору вояка. О. Білобровець аналізує, як фронтний досвід впливав на зміну історичної пам'яті та формування нових героїчних наративів. Вона стверджує, що саме в боях за макіївські чи лисонянські висоти народжувався образ України як самостійного гравця [4, с. 32]. Війна перестала бути лише стражданням, ставши символом боротьби за право бути господарем на власній землі.

Військове будівництво в Україні у XX столітті було процесом безперервної акумуляції бойового досвіду різних поколінь. О. Лисенко наводить галерею портретів військових діячів, чиї долі стали втіленням ідеї державної незалежності [29, с. 227]. Досвід служби у великих арміях світу дав українцям знання про сучасну тактику та стратегію, які вони згодом використали проти окупантів. Професіоналізація українського вояцтва стала необхідною передумовою для успішного ведення партизанської та регулярної війни.

Шляхи формування громадянської компетентності вояка пролягали через усвідомлення відповідальності за тил та майбутнє нації. Т. Мацейків розглядає

фронтний досвід як специфічне освітнє середовище, де засвоювалися уроки політичного виживання. Авторка вказує, що воєнний побут та екстремальні ситуації виховували в бійцях здатність до самоорганізації та взаємодопомоги. Ці якості виявилися критично важливими під час розбудови структур ОУН та УПА, де кожен борець мав бути свідомим громадянином [34, с. 135].

Ідея незалежності в середовищі комбатантів Другої світової війни набула рис безкомпромісного обов'язку, що підкріплювався досвідом попередніх поразок. О. Реєнт зауважує, що вояки УПА враховували помилки 1918 року, намагаючись створити більш стійку військову організацію [54, с. 76]. Фронтний досвід тепер включав знання про тоталітарну природу ворогів, що робило боротьбу ще запеклішою. Незалежність сприймалася вже не як романтичне гасло, а як єдина умова фізичного збереження українського етносу.

Отже, фронтний досвід українців у світових війнах став визначальним чинником трансформації національної свідомості, перетворивши комбатантів на свідомих носіїв державницької ідеї. Безпосередня участь у бойових діях та усвідомлення власної суб'єктності дозволили воякам вийти за межі імперських наративів і сформулювати вимогу повної державної самостійності. Гартування в окопах виховало новий тип еліти – воїнів-державників, чия дисципліна та жертвність стали надійним фундаментом для подальшої розбудови національних збройних сил. Такий мілітарний гарт забезпечив не лише навички ведення війни, а й заклав ментальні засади соборності, що з'єднали досвід різних поколінь борців за волю України.

3.3. Значення військових традицій світових воєн для сучасної воєнної ідеології України.

Військові традиції, сформовані в горнилі світових воєн ХХ століття, становлять ціннісно-ідеологічний фундамент сучасних Збройних Сил України, забезпечуючи тяглість поколінь у боротьбі за державність. Сучасна воєнна ідеологія відходить від радянського спадку, звертаючись до досвіду Легіону

УСС та УПА як до першоджерел національної мілітарної ідентичності. Ця спадкоємність виявляється не лише в символіці, почесних найменуваннях чи вітаннях, а й у стратегічних підходах до оборони країни та виховання особового складу. Вивчення традицій світових воєн дозволяє актуалізувати досвід самоорганізації, жертвовності та інноваційності українського воїнства, що є критично важливим в умовах сучасних загроз національній безпеці.

Сучасне переосмислення наслідків світових воєн для націєтворення дозволяє розглядати минулий воєнний досвід як інструмент консолідації сучасного суспільства. О. Реєнт наголошує, що історична пам'ять про участь українців у глобальних конфліктах є потужним ресурсом для зміцнення національної єдності [54, с. 68]. Сучасна воєнна доктрина має базуватися на усвідомленні України як активного суб'єкта міжнародної безпеки, що випливає з досвіду ХХ століття. Такий підхід сприяє формуванню у військовослужбовців почуття гордості за приналежність до нації з багатими бойовими традиціями.

Досвід взаємодії суспільства і війни в минулому дає важливі уроки для сучасної організації цивільно-військового співробітництва та волонтерського руху. О. Реєнт зауважує, що коріння сучасної стійкості українського суспільства лежать у моделях адаптації та взаємодопомоги, сформованих у роки світових воєн [55, с. 19]. Підтримка армії народом є традиційною рисою українського способу ведення війни. Це підтверджує тезу про те, що воєнна ідеологія не може бути відірваною від запитів та цінностей широких верств населення.

Традиції Легіону УСС як зародку національної армії сьогодні активно інтегруються у виховний процес військових навчальних закладів. Б. Тищик підкреслює, що ідеал «лицарства», закладений січовими стрільцями, залишається актуальним орієнтиром для сучасного офіцерського корпусу. Науковець наголошує на важливості вивчення стрілецького досвіду поєднання високої професійної підготовки з інтенсивним культурно-інтелектуальним розвитком [66, с. 54]. Відродження цих традицій допомагає формувати

військове середовище, де інтелект та патріотизм є невід'ємними складовими авторитету командира.

Революційний досвід визвольних змагань, проаналізований через призму війни, підказує сучасним стратегам важливість швидкої адаптації до змін. Г. Турченко стверджує, що синергія військових та політичних зусиль у минулому була запорукою успіху національного проєкту [67, с. 58]. Сучасна воєнна ідеологія має враховувати історичні уроки щодо важливості єдиного центру управління та координації дій. Вивчення помилок і досягнень минулого дозволяє будувати більш стійку та гнучку систему національної оборони.

Зміна дискурсу про війну в сучасному науковому та публічному просторі безпосередньо впливає на зміст патріотичного виховання молоді. О. Білобровець аналізує, як відмова від радянських міфів на користь національних героїчних наративів зміцнює імунітет суспільства до ворожої пропаганди. Вона наголошує, що правда про участь українців у світових війнах є основою для формування об'єктивної історичної пам'яті. Це, своєю чергою, стає фундаментом для виховання воїна, який чітко розуміє, за які цінності та за чию землю він бореться [4, с. 38].

Сучасне бачення Першої світової війни як етапу національного гартування допомагає позбутися комплексу меншовартості та жертви. Л. Гуцало зазначає, що в сучасній українській армії спостерігається тенденція до героїзації військової служби як почесної місії [16, с. 122]. Акцент на переможних сторінках історії, навіть у трагічних війнах, сприяє зростанню бойового духу особового складу. Традиції воєнної звитяги стають живим інструментом, що надихає сучасних захисників на виконання найскладніших завдань.

Галерея портретів військових діячів минулого слугує зразком професіоналізму для сучасного покоління захисників України. О. Лисенко наголошує, що вивчення біографій командирів УСС та УПА дозволяє побачити тяглість української військової еліти [29, с. 223]. Ці постаті втілюють у собі поєднання військового таланту з непохитною вірністю державній ідеї. Сучасна

воєнна ідеологія використовує ці образи для маркування власного ідеологічного простору та виокремлення його з-поміж чужих впливів.

Формування професійних та громадянських компетентностей військовослужбовців сьогодні неможливе без звернення до історичного досвіду. Т. Мацейків розглядає шляхи формування компетентності через інтеграцію військових традицій у навчальні програми та повсякденну практику [34, с. 133]. Ритуали, символіка та етичні кодекси минулого є дієвими механізмами передачі цінностей від покоління до покоління. Це забезпечує моральну стійкість воїна та його готовність до свідомого виконання військового обов'язку в екстремальних умовах.

Значення традицій світових воєн виявляється також у сучасній військовій тактиці, зокрема у використанні досвіду партизанської та мережевої боротьби. О. Лисенко зауважує, що гнучкість та автономність підрозділів УПА сьогодні знаходять своє відображення у концепціях територіальної оборони [29, с. 224]. Розуміння того, що невелика, але мотивована сила може успішно протистояти переважаючому ворогу, є основою сучасної стратегії виживання. Таким чином, військова історія стає практичним підручником для сучасного військового планування та підготовки військ.

Отже, військові традиції світових воєн XX століття складають ідейний фундамент сучасної воєнної ідеології України, забезпечуючи тяглість національного мілітарного досвіду від Легіону УСС до Збройних Сил України. Сучасне переосмислення героїчних наративів УПА та визвольних змагань дозволяє формувати високий бойовий дух захисників на основі автентичних цінностей жертвності та професіоналізму. Інтеграція історичного досвіду самоорганізації та мережевої оборони в актуальну військову доктрину перетворює минуле на практичний інструмент зміцнення національної безпеки в умовах сучасних викликів.

Висновки до третього розділу

Еволюція мотивації та ідеологічних орієнтирів українських вояків протягом 1914–1945 років засвідчила перехід від легітимізованого легіонерства до усвідомленого державного самостійництва. Під впливом програмних засад ОУН та досвіду світових воєн відбулася докорінна трансформація свідомості комбатанта з об'єкта імперської мобілізації на активного суб'єкта державотворення. Цей процес забезпечив тривалу ідейну стійкість українських формувань, дозволивши їм зберігати високу боєздатність навіть у ситуації стратегічної ізоляції та нерівності сил.

Фронтний досвід відіграв роль ключового каталізатора у кристалізації ідеї державної незалежності, перетворивши мілітарний гарт на інструмент політичного виховання нації. Перебування в окопах світових воєн зруйнувало імперські лояльності та виховало новий тип української еліти – воїнів-державників, здатних до системної розбудови власних збройних сил. Саме безпосередня участь у бойових діях дала українству необхідний досвід солідарності та самоорганізації, що згодом став основою для проголошення та захисту суверенної держави.

Значення мілітарних традицій минулого для сучасної воєнної ідеології виявляється у повному відході від радянських наративів та зверненні до автентичного досвіду УСС і УПА. Сучасне військове будівництво активно використовує історичну символіку, ритуали та етичні кодекси попередніх поколінь захисників як засіб зміцнення національної ідентичності особового складу. Відродження цих традицій сприяє формуванню інтелектуально підготовленого та ідеологічно вмотивованого війська, здатного ефективно адаптувати досвід партизанської та регулярної боротьби до сучасних умов.

Отже, трансформація національної свідомості та державотворчий потенціал воєнного досвіду ХХ століття стали тим фундаментом, на якому базується сучасна стійкість української держави. Воєнний період 1914–1945 років не лише дав навички володіння зброєю, а й сформував цілісну воєнну ідеологію, орієнтовану на захист національних інтересів. Систематизація цього досвіду дозволяє констатувати, що сучасні Збройні Сили України є прямими

спадкоємцями мілітарної звитяги попередніх поколінь, що забезпечує незламність духу в боротьбі за незалежність.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.

4.1. Аналіз навчальних програм та підручників з історії України щодо висвітлення діяльності українських військових формувань.

Методичний аспект вивчення участі українців у збройних формуваннях світових воєн є стратегічно важливим елементом формування національної ідентичності та історичної свідомості сучасних учнів. Державний освітній стандарт та оновлені навчальні програми створюють умови для об'єктивного висвітлення діяльності УСС та УПА, відходячи від застарілих ідеологічних догм. Сучасні підручники пропонують учням не лише фактологічний матеріал, а й різноманітні методичні інструменти для критичного аналізу складних історичних процесів. Аналіз поточної ситуації у шкільній освіті дозволяє оцінити рівень інтеграції мілітарної спадщини в загальний наратив історії України та визначити шляхи вдосконалення викладання цієї теми.

Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України, визначає ключові компетентності, якими має володіти випускник [50]. Особлива увага приділяється громадянській та історичній грамотності, що передбачає здатність учня оцінювати роль українського війська у державотворенні. Стандарт вимагає від авторів програм та підручників акцентувати увагу на ціннісних орієнтирах комбатантів та їхньому внеску в боротьбу за незалежність. Це створює правове підґрунтя для патріотичного виховання на основі правдивої історії національно-визвольних змагань.

Концепція «Нової української школи», впроваджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України, докорінно змінює підходи до вивчення історії [51]. Головним пріоритетом стає не механічне заучування дат, а формування

критичного мислення та розуміння причинно-наслідкових зв'язків воєнних подій. Концепція НУШ стимулює використання інтерактивних методів навчання під час розгляду діяльності українських військових формувань. Такий підхід дозволяє учням краще зрозуміти мотивацію вояків минулого та провести паралелі із сучасними захисниками України [51].

Оновлена навчальна програма з історії для 6–11 класів (редакція 2022 року) містить чітко визначені очікувані результати навчання щодо вивчення УСС та УПА [22]. Програма вимагає від учителів розкривати специфіку бойової діяльності та політичної стратегії українських підрозділів у контексті світових конфліктів. Важливим нововведенням є акцент на висвітленні повсякденного життя вояків та їхньої взаємодії з цивільним населенням. Це дозволяє вчителю інтегрувати елементи антропологічного підходу у викладання мілітарної історії.

Інтегрований курс «Україна і світ» для 10–11 класів пропонує розглядати участь українців у збройних формуваннях через призму глобальних процесів. Навчальна програма курсу спрямована на порівняння мобілізаційних моделей та тактик українських підрозділів із аналогічними рухами опору в Європі [23]. Учні мають можливість побачити унікальність та водночас спільні риси діяльності УПА у порівнянні з польською Армією Крайовою чи французьким Рухом Опору. Такий контекст сприяє формуванню цілісного бачення місця України у світовій історії XX століття.

Календарно-тематичне планування для 11 класу передбачає виділення окремих годин для детального вивчення структури та діяльності УПА [24]. Планування структуроване таким чином, щоб забезпечити логічний перехід від вивчення організаційних засад до аналізу конкретних бойових операцій. Вчителі мають змогу використовувати резервні години для проведення практичних занять з аналізу першоджерел, зокрема підпільної преси та спогадів. Це забезпечує послідовність засвоєння матеріалу та глибоке занурення в тему національно-визвольного руху.

Підручник В. Власова для 11 класу (профільний рівень) вирізняється ґрунтовним висвітленням військово-політичної стратегії ОУН та УПА. Автор наводить розширений фактологічний матеріал, що включає статистичні дані про чисельність та озброєння повстанських підрозділів. Методичний апарат підручника містить складні завдання на порівняння різних течій українського руху опору у роки Другої світової війни [8]. Це дозволяє учням отримати фахову підготовку та глибоке розуміння ідеологічних засад боротьби.

Версія підручника В. Власова для 11 класу (рівень стандарту) пропонує більш лаконічний, але не менш якісний виклад матеріалу. Автор фокусується на ключових подіях та постатях, що визначали діяльність українських військових формувань. У підручнику широко представлені візуальні джерела: карти, схеми та архівні фотографії, що полегшує засвоєння інформації учнями [9]. Особливу увагу приділено поясненню термінологічного апарату, зокрема визначенню сутності поняття «національно-визвольна боротьба».

О. Гісем у підручнику для 10 класу (рівень стандарту) детально розкриває процес створення та бойовий шлях Легіону УСС. Автор акцентує увагу на ідеологічній самобутності стрілецтва та його ролі у відродженні української військової традиції. Підручник містить цікаві рубрики «Погляд сучасника» та «Цікаві факти», які поживляють розповідь про Першу світову війну. Методична система підручника спрямована на розвиток умінь учнів працювати з історичною картою та локалізувати події у просторі [14].

У профільному підручнику для 11 класу О. Гісем пропонує заглиблений аналіз діяльності УПА на різних етапах її існування. Автор зупиняється на проблемі антинацистського спротиву та взаємовідносин повстанців із радянськими партизанами. Підручник містить велику кількість фрагментів із документів, що дозволяє учням проводити самостійні міні-дослідження [15]. Така структура сприяє розвитку науково-дослідницьких навичок та вмінню аргументовано відстоювати власну позицію.

Підручник О. Струкевича для 10 класу (рівень стандарту) висвітлює події Першої світової війни через призму людського досвіду. Автор приділяє значну

увагу повсякденню українських вояків у лавах різних армій та проблемі «братовбивчої» війни. Методичні завдання підручника стимулюють учнів до дискусії про складність вибору особистості в умовах глобального конфлікту. О. Струкевич вдало поєднує виклад бойових дій із аналізом трансформації національної свідомості комбатантів [65].

Г. Хлібовська у своєму підручнику для 10 класу пропонує чітку та структуровану подачу матеріалу про військові формування. Авторка використовує багато логічних схем, які допомагають учням краще зрозуміти структуру управління та підпорядкування національних підрозділів. Підручник містить завдання на розвиток емпатії, пропонуючи учням уявити себе на місці вояка УСС [70]. Це сприяє кращому емоційному сприйняттю складної історичної теми та формуванню ціннісного ставлення до минулого.

Отже, проведений аналіз свідчить, що сучасна нормативна база та навчальна література забезпечують ґрунтовне і багатогранне висвітлення мілітарної історії України у шкільному курсі. Державні стандарти та оновлені програми 2022 року зміщують акцент із простого заучування фактів на формування громадянських компетентностей та критичне осмислення ролі УСС і УПА. Підручники провідних авторів, таких як В. Власов та О. Гісем, пропонують диференційований підхід до вивчення теми, поєднуючи академічну точність із сучасними методами візуалізації та роботи з першоджерелами. Таке методичне наповнення сприяє не лише засвоєнню знань про військові формування, а й вихованню в учнів ціннісного ставлення до державотворчих зусиль українського народу.

4.2. Розробка серії уроків щодо участі українських військових формувань у Першій та Другій світових війнах.

На основі детального аналізу навчальних програм, Державного стандарту освіти та змісту сучасних підручників, проведеного у підрозділі 4.1, нами було розроблено авторську серію занять для старших класів. Ці розробки спрямовані

на подолання фактологічного підходу та впровадження компетентнісно-орієнтованого навчання мілітарної історії.

Перший урок, розроблений для учнів 10 класу, присвячений феномену Легіону Українських січових стрільців і спрямований на формування цілісного уявлення про перше українське національне військо новітнього часу. Урок побудований таким чином, щоб учні не лише засвоїли хронологію подій, а й зрозуміли ідейну мотивацію добровольців, які змінили хід української історії на початку XX століття (Дод. А).

Методична структура уроку для 10 класу базується на принципі активного залучення учнів до історичної реконструкції через роботу з першоджерелами. Перший змістовий блок уроку присвячений обставинам створення легіону, де акцент робиться на добровільному характері формування та патріотичному піднесенні галицької молоді. Учні мають проаналізувати складну ситуацію вибору, перед якою опинилася Головна Українська Рада, балансуючи між австрійськими інтересами та українськими державницькими цілями. Такий підхід дозволяє десятикласникам зрозуміти, що створення УСС було не випадковістю, а свідомим політичним актом, спрямованим на майбутнє відродження державності.

Особлива увагу в розробці приділено аналізу військової присяги УСС як документу, що визначав ідейне обличчя легіону. Урок пропонує порівняльний аналіз офіційної австрійської присяги та таємної присяги на вірність Україні, яку складали стрільці у Стрию. Це завдання стимулює учнів до роздумів про конфлікт лояльностей та пріоритет національної ідентичності над формальними імперськими обов'язками. Через цей аналіз учні виходять на розуміння того, чому УСС вважали себе «військом української революції» ще до її офіційного початку у 1917 році (Дод. А).

Бойовий шлях легіону в уроці розкривається не через сухий перелік дат, а за допомогою тактичного аналізу ключових битв на горах Маківка та Лисоня. Використання прийому «Оперативна карта» дозволяє учням візуалізувати складність гірської війни та специфіку дій українських підрозділів проти

переважаючих сил Російської імперії. Учні досліджують особливості стрілецької розвідки, ролі пластунів та високу мобільність малих груп, що робило легіон одним із найефективніших підрозділів на фронті. Це допомагає сформувати у школярів повагу до військової майстерності предків та розуміння стратегічного значення цих перемог для національного духу.

Культурно-просвітницька місія УСС виокремлена в окремий інтерактивний блок, що розкриває феномен «Пресової квартири» та мистецької спадщини стрілецтва. Урок передбачає роботу з текстами стрілецьких пісень та графікою, що дозволяє учням відчувати особливу атмосферу лицарського кодексу честі, який панував у легіоні. Обговорення ролі митців, композиторів та поетів у лавах УСС демонструє школярам, що військо може бути потужним чинником культурного державотворення. Такий підхід сприяє розвитку естетичного смаку та глибшому емоційному сприйняттю історичного матеріалу через музику та образотворче мистецтво (Дод. А).

Антропологічний вимір уроку реалізується через розгляд біографій видатних особистостей, зокрема Дмитра Вітовського та Олени Степанів. Введення постаті Олени Степанів як першої жінки-офіцера у світі дозволяє підняти питання гендерної рівності та особистого героїзму в екстремальних умовах війни. Учні аналізують спогади учасників подій, що допомагає олюднити історію та відійти від сприйняття війни лише як протистояння великих армій. Вивчення індивідуальних доль створює ефект присутності та дозволяє учням краще зрозуміти психологічний стан та мотивацію тогочасного покоління.

Важливим методичним елементом розробки є блок, присвячений роботі стрільців на визволених від російської окупації землях Волині. Урок висвітлює діяльність УСС із відкриття українських шкіл, дитячих садків та бібліотек, що демонструє конструктивний характер українського мілітарного руху. Учні виконують завдання з оцінки впливу цієї просвітницької роботи на зростання національної свідомості місцевого населення, яке тривалий час перебувало під

тиском русифікації. Це підкреслює соборницький характер діяльності легіону та його роль у зшиванні українських земель через культуру та освіту.

Заключна частина уроку спрямована на узагальнення значення УСС як «кузні кадрів» для майбутньої Української революції 1917–1921 років. Учні мають змогу простежити, як фронтовий досвід та організаційні навички стрільців стали фундаментом для розбудови збройних сил УНР та ЗУНР. Через дискусійні питання вчитель підводить клас до висновку, що без мілітарної традиції УСС проголошення незалежності було б неможливим. Така підсумкова рефлексія забезпечує тяглість історичного наративу та готує учнів до вивчення наступних тем курсу (Дод. А).

Завершується опис уроку методичними рекомендаціями щодо використання сучасних цифрових ресурсів та віртуальних екскурсій місцями стрілецької слави. Нами пропонується інтегрувати в заняття елементи доповненої реальності або перегляд документальних кінохронік, що значно підвищує зацікавленість сучасної молоді темою. Такий комплексний підхід до розробки уроку дозволяє вчителю забезпечити високу якість знань та сформувати у школярів стійкі патріотичні цінності. Використання активних методів навчання робить історію УСС зрозумілою та актуальною для сучасного покоління захисників України.

Другий урок розроблений нами для учнів 11 класу та присвячений темі Української повстанської армії як феномену національного опору. Оскільки програма випускного класу передбачає глибший рівень узагальнення, методична концепція заняття базується на поєднанні стратегічного аналізу військових дій з вивченням ідеологічних засад визвольного руху. Урок спроектований як історичне дослідження, де учні виступають у ролі аналітиків, що вивчають механізми функціонування недержавної армії в умовах тотальної війни. Такий підхід дозволяє розкрити УПА не просто як партизанське формування, а як цілісну «підпільну державу» з власними силовими, адміністративними та інформаційними структурами (Дод. Б).

Перший етап уроку зосереджений на з'ясуванні причин створення УПА у 1942 році та специфіки її розбудови на Волині та в Галичині. Учні аналізують організаційну структуру армії, зокрема поділ на військові округи та групи (Північ, Захід, Південь), що дозволяє зрозуміти масштабність підпільного руху. Особливий акцент робиться на постаті Головного командира Романа Шухевича та його внеску в професіоналізацію повстанських підрозділів. Через роботу зі схемами управління учні усвідомлюють, наскільки ефективною була координація між бойовими загонами та цивільною мережею ОУН, що забезпечувало життєздатність руху протягом багатьох років.

Військово-стратегічний блок уроку детально описує концепцію боротьби на «два фронти» – проти нацистського окупаційного режиму та радянських каральних структур. Учні досліджують тактику малих мобільних груп, яка була єдино можливою в умовах значної переваги ворога у живій силі та техніці. Аналіз антинацистських рейдів 1943 року допомагає школярам спростувати радянські міфи про бездіяльність УПА щодо гітлерівців та оцінити внесок повстанців у захист місцевого населення. Вивчення особливостей протистояння з НКВС у повоєнний період демонструє учням трагізм та безкомпромісність національної боротьби за незалежність (Дод. Б).

Антропологічний складник розробки реалізується через тему повсякденного життя вояків, зокрема вивчення побуту в криївках та системи медичної опіки. Учні аналізують інженерні рішення при будівництві підземних сховищ, що виховує повагу до винахідливості та витримки повстанців у нелюдських умовах. Тема діяльності Українського Червоного Хреста та шкіл підготовки старшин дозволяє побачити гуманітарний та освітній виміри життя армії. Це завдання допомагає школярам емоційно наблизитися до епохи та зрозуміти, яка величезна психологічна стійкість була необхідна для багаторічного перебування в підпіллі.

Інформаційний фронт УПА виокремлений як важливий інструмент ідеологічної боротьби, де учні працюють із бойовими листками та графікою Ніла Хасевича. Аналіз пропагандистських плакатів та листівок дозволяє

одинадцятикласникам ідентифікувати ключові гасла руху: «Воля народам – воля людині!». Учні розкривають сенс звернень повстанців до представників інших націй, що воювали в лавах Червоної армії, що свідчить про демократичний та антиколоніальний характер українського спротиву. Робота з ідеологічними текстами допомагає виховати критичне мислення та здатність відрізняти автентичні програмні цілі руху від насаджуваних ззовні стереотипів (Дод. Б).

Окремий блок уроку присвячений міжнародному контексту діяльності УПА та спробам налагодити співпрацю з іншими антитоталітарними рухами Центрально-Східної Європи. Учні розглядають рейди УПА в Західну Європу як засіб прориву інформаційної блокади та ознайомлення світу з боротьбою України. Це дозволяє учням усвідомити, що український визвольний рух був частиною загальноєвропейського спротиву тоталітаризму, а не ізольованим локальним явищем. Такий аналіз сприяє формуванню солідарності та розумінню геополітичних викликів, з якими стикалася нація в середині ХХ століття.

Методика проведення уроку передбачає активне використання інтерактивних вправ, таких як «історична деконструкція» або «військовий штаб», де учні моделюють рішення командирів у складних ситуаціях. Учитель стимулює дискусію про роль УПА у збереженні національної ідентичності на західноукраїнських землях після завершення Другої світової війни. Учні мають змогу оцінити, як підпільна боротьба вплинула на неможливість повної асиміляції регіону радянською системою. Це підводить клас до розуміння довготривалих наслідків воєнного чину для майбутнього відновлення державної незалежності в 1991 році.

Завершальна частина уроку орієнтована на встановлення тяглості традицій між вояками УПА та сучасними захисниками України. Учні обговорюють, як досвід партизанської тактики та мережевої самоорганізації використовується сьогодні у відсічі сучасній збройній агресії. Рефлексія у формі написання сенканів або коротких есе дозволяє учням підсумувати власне

ціннісне ставлення до вивченої теми. Описана розробка забезпечує не лише глибоке знання фактажу, а й формує свідому громадянську позицію випускника, здатного шанувати героїчне минуле свого народу (Дод. Б).

Отже, розроблені нами уроки для 10 та 11 класів становлять цілісну методичну систему вивчення української мілітарної історії через призму компетентнісного підходу. Запропоновані заняття спрямовані на те, щоб перетворити сухий перелік історичних дат на живий процес пізнання ідейної мотивації, стратегічного мислення та особистого героїзму вояків УСС та УПА. Впровадження інтерактивних методів аналізу першоджерел та оперативних карт дозволяє вчителю сформувати в учнів стійкі навички критичного мислення та патріотичної свідомості. Дані методичні розробки слугують практичним інструментом для реалізації вимог сучасної освітньої програми та виховання нового покоління громадян на прикладах незламної волі до державної незалежності.

Висновки до четвертого розділу

Аналіз чинної нормативної бази та навчальної літератури підтверджує, що сучасна шкільна освіта орієнтована на об'єктивне висвітлення діяльності українських військових формувань як невід'ємної частини державотворчого процесу. Оновлені програми та підручники провідних авторів пропонують диференційований підхід, який дозволяє учням глибше осягнути роль УСС та УПА в контексті глобальних конфліктів XX століття. Таке методичне наповнення створює необхідні умови для формування в учнів критичного мислення та стійкої національної ідентичності на основі правдивих історичних наративів.

Практична розробка серії уроків для 10 та 11 класів, представлена у додатках, демонструє ефективність використання активних методів навчання при вивченні складних сторінок мілітарної історії. Запропоновані заняття базуються на принципах історичної реконструкції, аналізу першоджерел та

стратегічного моделювання, що сприяє глибокому зануренню учнів у тему національно-визвольного спротиву. Впровадження таких авторських розробок дозволяє вчителю перетворити вивчення військових дій на процес осмислення ціннісних орієнтирів та ідейної мотивації попередніх поколінь захисників України.

Отже, четвертий розділ розкриває методичні шляхи інтеграції героїчного досвіду українського воїнства в освітній простір через поєднання теоретичного аналізу та практичного інструментарію. Систематизація навчальних програм і розробка детальних сценаріїв уроків дозволяють забезпечити високу якість патріотичного виховання та тяглість військових традицій у свідомості сучасної молоді. Реалізація запропонованих підходів сприяє перетворенню знань про світові війни на дієвий фактор формування свідомих громадян, здатних цінувати державну незалежність та поважати воєнний чин своїх предків.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети та поставлених завдань дослідження, нами було проведено комплексний аналіз участі українців у збройних формуваннях світових воєн XX століття. Нижче представлено узагальнені висновки, що відображають ключові результати наукового пошуку за кожним із напрямів роботи.

1. У межах виконання першого завдання нами було встановлено, що сучасна історіографія теми пройшла складний шлях від заідеологізованих радянських наративів до об'єктивного наукового осмислення національного мілітарного досвіду. Опрацьована джерельна база, що включає архівні документи ОУН і УПА, спогади учасників подій та матеріали репресивно-каральних органів, дозволила забезпечити високий рівень достовірності результатів. Теоретико-методологічний підхід дослідження базується на принципах історизму та системності, що дало змогу розглянути військові формування як динамічні структури. Особлива увага була приділена працям О. Реєнта, Г. Турченка та О. Лисенка, які сформували фундамент для розуміння місця України у глобальних конфліктах. Аналіз джерел підтвердив, що український визвольний рух мав власну потужну інформаційну мережу, яка фіксувала перебіг подій для наступних поколінь. Таким чином, сформовано надійний методологічний каркас, що дозволяє досліджувати воєнну історію України як самостійний та суб'єктний процес.

2. У результаті реалізації другого завдання нами проведено порівняльний аналіз, який засвідчив глибоку еволюцію організаційних моделей від напівлегітимного легіонерства УСС до автономної «підпільної держави» УПА. Якщо Легіон УСС створювався як добровольча структура в межах австро-угорської армії, то УПА постала як недержавна армія, що одночасно протидіяла двом тоталітарним режимам. Мобілізаційні стратегії змінилися від романтичного патріотизму початку століття до суворой дисциплінованої системи підпілля, що базувалася на територіальній самоорганізації. Бойовий

шлях обох формувань доводить високу ефективність українських підрозділів у веденні маневрової та партизанської війни проти переважаючих сил противника. Військово-політична діяльність УСС заклала кадри для революції 1917–1921 років, тоді як УПА забезпечила тривалий опір радянській окупації у повоєнний період. Порівняння виявило тяглість методів боротьби та незмінність головної стратегічної мети – вибороти суверенну соборну українську державу.

3. Під час виконання третього завдання нами було досліджено процес докорінної трансформації національної свідомості комбатантів під впливом екстремального воєнного досвіду. Встановлено, що фронтові випробування стали тим горнилом, у якому розмивалися імперські лояльності та кристалізувалася ідея абсолютної державної незалежності. Участь у бойових діях перетворила українського вояка з об'єкта мобілізації на активного суб'єкта державотворення, що володіє власним мілітарним кодом. Військові традиції УСС та УПА сьогодні інтегровані в ідеологію Збройних Сил України, проявляючись у символіці, почесних найменуваннях та етичних нормах. Сучасна воєнна доктрина активно використовує історичний досвід мережевої оборони та самоорганізації, що робить українську армію ментально непереможною. Значення цих традицій полягає у забезпеченні неперервності боротьби, де сучасний воїн усвідомлює себе прямим спадкоємцем перемог під Маківкою чи рейдів УПА. Вивчення цієї еволюції дозволяє констатувати, що саме мілітарний гарт став надійним фундаментом для відродження української суб'єктності на світовій арені.

4. Здійснюючи аналіз у межах четвертого завдання, ми прийшли до висновку, що методичне висвітлення теми у школі має критичне значення для патріотичного виховання молоді. Аналіз навчальних програм та підручників В. Власова, О. Гісема та інших авторів підтвердив перехід від фактологічного викладу до компетентнісно-орієнтованого навчання. Розроблені нами авторські уроки для 10 та 11 класів спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності через роботу з оперативними картами та архівними фотодокументами.

Методика занять передбачає використання антропологічного підходу, що дозволяє учням відчувати складність вибору особистості в умовах тотальної війни. Практичне застосування цих розробок сприяє формуванню в учнів здатності до критичного аналізу історичних джерел та опору дезінформації. Таким чином, поєднання наукового змісту з інтерактивними методами викладання забезпечує високу якість засвоєння мілітарної історії та виховання свідомих громадян-патріотів.

Отже, проведене дослідження доводить, що участь українців у збройних формуваннях світових воєн була не просто вимушеною участю у чужих конфліктах, а цілеспрямованим процесом розбудови національної армії та державності. Порівняльний аналіз УСС та УПА виявив тяглість ідеологічних орієнтирів та військової майстерності, що стали основою для сучасної воєнної ідентичності України. Методичне опрацювання цієї теми у шкільному курсі історії є дієвим інструментом формування національної пам'яті, що забезпечує зв'язок поколінь у боротьбі за незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. 448 с.
2. Барановська О. В. Формування громадянської компетентності старшокласників: основні пріоритети в умовах воєнного часу. 2024. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742239/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_2024%20%281%29.pdf (дата звернення: 01.03.2026)
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.
4. Білобровець О. Перша світова війна в історичній пам'яті України і Польщі: зміна підходів та дискурсу. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2021. Вип. 9. С. 25–42.
5. Боляновський А. Інонаціональні військові відділи в складі УПА (1943–1944 рр.). *Галичина*. 2013. Вип. 24. С. 122–132.
6. Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН(Б) і УПА серед населення окупованої території України. *Київські історичні студії*. 2019. №1(8). С. 67–73.
7. Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська робота як складник антинацистського спротиву ОУН і УПА у роки Другої світової війни. *Київські історичні студії*. 2022. Вип. 2 (15). С. 84–92.
8. Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький, О. Є. Панарін. Київ : Літера ЛТД, 2024. 368 с.
9. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький, О. Є. Панарін. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с.

10. Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її запілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943—1946 рр. *Український визвольний рух*. 2006. Вип. 8. С. 164–224.
11. Галицька-Дідух Т. В. Інформаційно-пропагандистська політика радянської влади в західних областях УРСР 1944–1947 рр.(на прикладі Станіславської області). *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 126. С. 57–62.
12. Галицька-Дідух Т. Військове й ідеолого-політичне протистояння УПА та ОУН (б) і радянських каральних структур у 1944–1945 рр.(на прикладі Станіславської області). *Галичина*. 2013. Вип. 22-23. С. 252–263.
13. Ганаба С. О. Візуальні джерела на уроках історії: можливості використання. 2025. С. 28-38. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4923/1/%D0%94%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%2016-28-38.pdf>
(дата звернення: 01.03.2026)
14. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 240 с.
15. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2024. 320 с.
16. Гуцало Л. В. Перша світова війна і Україна у сучасній українській історіографії. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2017. Вип. 4. С. 119–131.
17. Забілий Р. Підготовка та забезпечення маршів і постоїв рейдуючих відділів УПА. *Український визвольний рух*. 2006. Вип. 6. С. 170–183.
18. Задорожна Л. В. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / теорія і методика навчання історії. Кривий Ріг, 2004. 211 с.
19. Зеркаль М. М. Перша світова війна і Україна: історіографія проблеми. *Історичний архів*. 2015. Вип. 14. С. 158–166.

20. Іващенко В., Куліков В. Контент-аналіз зображень у підручниках з історії України для старших класів. *Харківський історіографічний збірник*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. Вип. 11. С. 207–222.
21. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 21–45.
22. Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 01.03.2026)
23. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 01.03.2026)
24. Календарно-тематичне планування з історії України 11 клас. Підручник авторів Г. М. Хлібовська, М. Є. Крижановська, О. В. Наумчук. Укладено відповідно до навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 10–11 класи» / наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 р. № 698. URL: <https://www.historyua.com/2025/06/12/kalendarno-tematychne-planuvannya-z-istoriyi-ukrayiny-11-klas/> (дата звернення: 03.03.2026)
25. Касьянов Г. В. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. Вип. 1. С. 29–42.
26. Кекеш П. Спогади радиста УПА; упоряд. С. Волянчук, відп. ред. П. Потічний. Торонто ; Львів : видавництво «Літопис УПА», 2015. 128 с.
27. Кость С., Тимчишин О., Федірко К. Преса УПА і українського збройного підпілля. *Нариси з історії української військової преси*. Львів, 1998. С. 224–252.

28. Лазарович М. В. Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918 р. в Східній Галичині: 80-річчя української революції. *Український історичний журнал*. 1998. Вип. 5. С. 40–52.
29. Лисенко О.Є. Збройна боротьба ОУН(М), ОУН(Б) та Української повстанської армії. *Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети* / за заг. ред. О.І. Кузьмука. Київ, 2001. С. 219–229.
30. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН. *Визвольний шлях*. Лондон, 1982. № 6. С. 664–670.
31. Малюга В. Підготовка пропагандистських кадрів ОУН і УПА на території України у 1941–1944 роках. *Воєнна історія*. 2010. № 1(49). URL: http://warhistory.ukrlife.org/i/10_5.html/ (дата звернення: 05.03.2026)
32. Мацейків Т. І. Громадянська компетентність особистості: сутність, структура та функції. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2018. Вип. 58. С. 79–83.
33. Мацейків Т. І. Потенціал курсу історії України у формуванні громадянської компетентності старшокласників. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2019. Вип. 1(59). С. 13–17.
34. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 75(5). С. 132–136.
35. Мисан В. О. Принципи змісту шкільного курсу історії України як дидактична проблема. *Проблеми дидактики історії*. 2017. Вип. 8. С. 49–56.
36. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів : Атлас, 1991. 448 с.
37. Мороз П. В., Мороз І. В. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. *Український педагогічний журнал*. 2019. Вип. 4. С. 142–153.

38. Мороз П. В., Мороз І. В. Концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах». *Проблеми сучасного підручника*. 2018. Вип. 21. С. 261–271.
39. Овчарук О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2015. № 23. С. 18–20.
40. Олійник О., Солошенко О., Васильєва М. Інтерактивні методи навчання дисциплін суспільствознавчої галузі знань: теорія і практика. *Новий колегіум*. 2024. № 2 (114). С. 72–79.
41. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. (Збірка документів). Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.
42. Паньків Л.М. Репресивно-каральна політика радянської влади стосовно родин учасників національно-визвольної боротьби 1939–1953 рр. (на прикладі Станіславщини) / кафедра історії України і методики викладання історії. Івано-Франківськ, 2022. 110 с.
43. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
44. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
45. Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання. *Енциклопедія освіти*. 2021. С. 417–418.
46. Пометун О. І., Гупан Н. М. Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 1 (24). С. 241–255.
47. Пометун О. І., Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі: метод. посіб. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 160 с.

48. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 208 с.
49. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український педагогічний журнал*. 2019. №3. С. 50–58.
50. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.03.2026)
51. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. №988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 01.03.2026)
52. Програма Організації Українських Націоналістів. ОУН: минуле і майбутнє. Київ, 1993. С. 285.
53. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 374 с.
54. Рєєнт О. П. Перша світова війна та її наслідки для України. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. Вип. 1. С. 64–78.
55. Рєєнт О. П. Перша світова війна ХХ ст. та українське суспільство. *Проблеми історії України ХІХ-початку ХХ ст.* 2005. Вип. 9. С. 15–20.
56. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 34–41.

57. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН-УПА 40–50-х рр. XX ст. як факт історії боротьби за незалежність України. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2001. Вип. 9. С. 222–229.
58. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянської заходних областей України. *Літопис Волині*. 2022. Ч. 27. С. 96–103.
59. Слободянюк М. В. Формування добровольчого легіону Січових Стрільців: міфи та реалії. *Військово-науковий вісник*. 2025. Вип. 44. С. 283–292.
60. Старжець В. І., Левдер А. І. Сучасні підходи до формування предметної компетентності учнів на уроках історії України в 10–11 класах. *Вісник науки та освіти*. Серія «Педагогіка». 2024. № 6 (24). С. 944–956.
61. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941—1953 рр.). Монографія. Львів: Центр дослідження визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.
62. Стасюк О. Ідейно-політична стратегія ОУН (б) повоєнного періоду. *Український визвольний рух*. 2006. Вип. 8. С. 253–276.
63. Стасюк О. Контроль за виготовленням та поширенням підпільних друків у системі видавничо-пропагандистських структур ОУН (1944—1953). *Український визвольний рух*. 2007. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/c14573e3-fa8c-47a2-9d14-b33e7c8e550d/content> (дата звернення: 05.03.2026)
64. Стахів Є. ОУН у боротьбі з німецькими нацистами на території Наддніпрянщини (Програмові зміни в ОУН). *Сучасність*. 1986. № 5. С. 85–91.
65. Струкевич О. К. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2018. 240 с.
66. Тищик Б., Новосядло І. Українські Січові Стрільці—зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення Легіону Українських Січових Стрільців). *Вісник Львівського університету*. Серія Юридична. 2019. Вип. 69. С. 51–66.

67. Турченко Г. Ф. Перша світова війна й Українська революція під кутом зору синергетики. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2001. Вип. 1(13). С. 53–68.
68. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 2 (1945– 1946). Івано-Франківськ : КПФ «ЛПК», 2010. 696 с.
69. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 3 (1947– 1957 рр.). Івано-Франківськ : КПФ «ЛПК», 2011. 768 с.
70. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2023. 292 с.
71. Чорний ліс : видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950 : передрук підпільного журналу УПА. Кн. 1, 1947–1948 : з англійськими резюме / Видавництво Літопис УПА. Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 3. Торонто, 1978. 272 с.
72. Чорний ліс : видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950 : передрук підпільного журналу УПА. Кн. 2, 1948–1950 : з англійськими резюме / Видавництво Літопис УПА. Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 4. Торонто, 1979. 288 с.
73. Шморгун О. О. (Перша світова війна: витоки і наслідки (всесвітньо-історичний контекст)). *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. Вип. 2. С. 10–54.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

УРОК З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ 10 КЛАСУ

Тема. Легіон Українських січових стрільців (УСС): від добровольчого формування до ідеології національного війська.

Мета уроку:

- *освітня*: розкрити обставини створення, бойовий шлях та унікальність культурно-просвітницької діяльності УСС;
- *розвивальна*: формувати навички аналізу історичних документів (присяг, відозв) та вміння працювати з військово-історичною картою;
- *виховна*: виховувати почуття громадянської відповідальності на прикладі першого в новітній історії добровольчого формування.

Концептуальна картка уроку

Параметр уроку	Розгорнутий опис методичного інструментарію
Форма проведення	Урок-панорама з елементами лабораторно-практичного заняття та використанням мультимедійних реконструкцій.
Об'єкт дослідження	Феномен УСС як мілітарного, політичного та культурного явища в умовах Першої світової війни.
Очікувані результати	Учень зможе: аналізувати мотиви вступу добровольців до легіону; реконструювати перебіг боїв на Маківці та Лисоні; пояснювати роль «Пресової квартири» у збереженні національної пам'яті.
Методичний акцент	Використання антропологічного підходу (історія через долі конкретних осіб: Д. Вітовського, Олени Степанів, М. Галушинського).
Міжпредметні зв'язки	Захист України (тактика підрозділів), Українська література (стрілецька поезія та пісні), Мистецтво (графіка УСС).

Технологічна карта перебігу уроку (сценарій)

Етап уроку	Діяльність учителя та навчальний контент	Конкретні завдання для учнів
I. Організаційний та мотиваційний (7 хв)	Вступне слово: Учитель наголошує, що УСС – це не просто підрозділ, а «орден», що заклав фундамент сучасної армії. Демонстрація відеоряду	Завдання «Хмара тегів»: На основі візуального ряду виписати 5 асоціацій, що характеризують зовнішній вигляд та дух стрілецтва.

	зі світлин УСС.	
II. Створення та структура (10 хв)	Лекція-візуалізація: Пояснення ролі Головної Української Ради (ГУР) та Бойової управи. Акцент на конфлікті з австрійським урядом щодо чисельності легіону.	Критичний аналіз: Порівняти два тексти присяги (австрійську та власне українську). Питання: «Кому насправді присягали добровольці і чому це було небезпечно?»
III. Військовий чин: від Маківки до Лисоні (13 хв)	Робота з оперативною картою: Розгляд тактики УСС у гірських умовах. Аналіз подій 1915 р. (Маківка) та 1916 р. (Лисоня).	Завдання «Репортаж з окопів»: Уявіть себе військовим кореспондентом. Опишіть один день бою на горі Маківка, використовуючи поняття: «пластуни», «штрафний підрозділ», «контрудар».
IV. Феномен «Пресової квартири» (8 хв)	Інтерактивна бесіда: Розкриття поняття «культурна експансія війська». Робота культурних установ УСС (бібліотеки, оркестри, школи на визволених землях).	Творча лабораторія: Проаналізувати тексти стрілецьких пісень. Завдання: Визначити, які ідеологічні меседжі закладали автори в пісні «Гей, ви, стрільці січовії» або «Їхав козак на війноньку».
V. Узагальнення та підсумки (5 хв)	Дискусійна панель: Оцінка ролі УСС як «кузні кадрів» для майбутньої Української революції 1917-1921 рр.	Вправа «Історичний вибір»: Чи був виправданий вступ у війну на боці Австро-Угорщини? Сформулюйте 3 аргументи «за» і 3 «проти», враховуючи стратегічні наслідки.
VI. Домашнє завдання (2 хв)	Пояснення умов виконання творчого проєкту.	На вибір: 1. Написати есе «Жіноче обличчя легіону УСС»; 2. Скласти маршрут екскурсії «Стрілецькими місцями Карпат».

ДОДАТОК Б

УРОК З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ 11 КЛАСУ

Тема. Українська повстанська армія (УПА): феномен національного опору в роки Другої світової війни.

Мета уроку:

- *освітня*: розкрити передумови створення УПА, її структуру, тактику боротьби проти нацистського та радянського тоталітаризмів;
- *розвивальна*: удосконалювати вміння працювати з картою підпільного руху, аналізувати пропагандистські матеріали та розрізняти історичні факти від маніпуляцій;
- *виховна*: формувати повагу до героїзму учасників визвольного руху та розуміння цінності державної незалежності як основи безпеки нації.

Концептуальна картка уроку

Параметр уроку	Розгорнутий опис методичного інструментарію
Форма проведення	Урок-дослідження (історичний практикум) з використанням елементів проблемного навчання та картографічного аналізу.
Об'єкт дослідження	Стратегія, тактика та повсякденне життя вояків УПА як приклад недержавної армії, що протидіяла двом наддержавам.
Очікувані результати	Учень зможе: пояснювати передумови створення УПА у 1942 р.; характеризувати систему «підпільної держави»; аналізувати методи боротьби проти окупантів.
Методичний акцент	Стратегічний аналіз: розгляд УПА не просто як партизанського загону, а як структурованої військово-політичної організації.
Технології	Використання QR-кодів для перегляду архівних фото, метод «історичної деконструкції» (аналіз документів та листівок).

Технологічна карта перебігу уроку (сценарій)

Етап уроку	Діяльність учителя та змістовне наповнення	Конкретні завдання та активності для учнів
I. Організаційний та вступний (5 хв)	Проблемне питання: «Чи може армія без підтримки держави та закордонної допомоги чинити опір двом найпотужнішим імперіям світу протягом десятиліття?»	Вправа «Передбачення»: Учні мають коротко сформулювати 3 фактори, які, на їхню думку, роблять такий опір можливим.
II. Витоки та	Пояснювальний модуль:	Завдання «Схема

структура (12 хв)	Створення УПА на Волині (жовтень 1942 р.). Розгляд структури: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь. Роль Головного командира Романа Шухевича.	управління»: Скласти графічну схему взаємодії між військовими підрозділами та цивільною мережею ОУН (запілля, зв'язок, постачання).
III. Військова тактика та фронти (13 хв)	Аналітичний огляд: Боротьба проти нацистів (рейди, визволення в'язнів) та протистояння радянським каральним структурам. Особливості партизанської війни в лісовій місцевості.	Завдання «Військовий штаб»: На основі карти визначити переваги та ризики тактики «малих груп». Чому УПА уникала великих фронтальних зіткнень з регулярними військами?
IV. Система виживання: криївки та запілля (8 хв)	Мультимедійна презентація: Устрій української криївки (інженерні рішення, маскування). Організація медичної служби (УЧХ) та шкіл підготовки старшин.	Завдання «Інженерна логіка»: Описати функціональне призначення криївки (житло, друкарня, склад, госпіталь) та оцінити психологічне навантаження вояка в ізоляції.
V. Ідеологічна зброя та пропаганда (5 хв)	Демонстрація джерел: Аналіз бойових листків, відозв до червоноармійців та карикатур (Ніл Хасевич).	Метод «Дешифрування сенсів»: Виділити в текстах листівок основні ідеологеми: «Воля народам – воля людині!», «За Українську Самостійну Соборну Державу!».
VI. Підбиття підсумків та рефлексія (2 хв)	Метод «Сенкан»: Скласти вірш із 5 рядків, де ключовим словом є «УПА». Оцінювання історичного значення повстанського руху.	Дискусія: Як досвід УПА використовується сучасними Збройними Силами України в умовах партизанської та маневрової оборони?